

BOLDOG-BERNÁD ISTVÁN

Visszautasítás és választalanság

Kisfaludy Károly levelesládájából (1820–1827)

„[S]ok mástól ő gyakran felvett olyanokat, a mellyeket nem javalt, tőlem pedig azt se veszi fel, a mit javalt, mint éppen ezt a darabot is, s meg kell vallanom, hogy éppen az Aurorában szerettem volna látni.”¹ – panaszkolta Toldy Ferenc 1824 tavaszán jó barátjának, Bajza Józsefnek, az elbeszélés kapcsán, melyet nemrég mutatott meg neki, s amely megjelenésében korábban igencsak bízott. Hiába dolgozta azonban át művét, Kisfaludy Károly nem közölte le azt almanachjában, sőt ezután még Toldynak éveket kellett várnia arra, míg újra megjelenési lehetőséget kapott az 1827-es évfolyamban.

Kisfaludy, miután drámáival egy csapásra az ország egyik legismertebb írója lett, az 1822. évfolyammal elinduló *Aurora* szerkesztőjeként jelentős irodalomformálónak és -szervezővé vált. Az 1820-as években a fiatal szárnypróbálgatók az irodalmi életbe való beavatás reményében már hozzá jelentkeztek műveikkel. Mindemellett – főleg az *Aurora* indulásának idején – Kisfaludy maga is több szerzőt felkeresett, hogy megnyerje őket az almanachban való publikálásra. Kisfaludy „[ö]ntudata a modern, piacról élni akaró szerkesztőé”² volt – ahogy azt Szajbély Mihály kiemelte –, nem véletlen, hogy tudatosan próbált az olvasóközönség igényei számára (is) kielégítő tartalmat nyújtani, ez pedig meghatározta szerkesztői elveit is. Ez a szerkesztői attitűd jelenik meg Vörösmarty Mihálynak írott levelében, ahol épp az olvasóközönségre hivatkozva kért pár módosítást az ifjú szerzőtől: „A másik versezetet szívesen felveszem, mindazáltal egy kérést bátorkodom tenni: nem lehetne-e ezen különben szép és lágyan írt idyllbe graecismust szőni? A juhász és bojtár nevezet (pedig képtelen) sok olvasót elijeszt.”³

Tanulmányomban Kisfaludy Károly olyan eleddig kiadatlan leveleit gyűjtöttem csokorba, amelyek drámaírói és szerkesztői működéséhez egyaránt kapcsolódnak. Ezek között a tematikus kapcsolatot a *visszautasítás* tágan értelmezett fogalma köré

1 Toldy Ferenc Bajza Józsefnek, Pest, 1824. április 29. = *Bajza József és Toldy Ferenc levelezése*, kiad. OLVÁNYI Ambrus, Bp., Akadémiai, 1969, 129.

2 SZAJBÉLY Mihály, *Könyv- és lapkiadás a felvilágosodás idején és a reformkorban = Villanyspenót. A magyar irodalom története*, <https://irodalom.oszk.hu/villanyspenot/#/fejezetek/39W1SyqYTi2UGd9roIXBjw> (utolsó megtekintés: 2020. április 22.)

3 Kisfaludy Károly Vörösmarty Mihálynak, Pest, 1824. március 19. = KISFALUDY Károly *Minden munkái*, kiad. BÁNÓCZI József, Bp., Franklin-Társulat, 1893, VI., 402.

épittem. A vizsgált levelekhez ugyanis minden esetben kapcsolódik a sikertelenség valamely formája, legyen szó egy kérés alól való kibújáról, vagy egy olyan mű elküldéséről, melyet végül Kisfaludy valamilyen módon visszautasított, így végül nem jelenhetett meg az *Aurorában*. Bár a visszautasítás minden levélben közös, az egyes levelek Kisfaludy irodalmi tevékenységének legkülönbözőbb oldalait képesek megvilágítani. A következőkben hét levelet vizsgálok, amelyeket időrendbe helyeztem, a sort pedig egy időrendben korábbi, ám keltezés nélküli levéllel zártam. A kéziratok a PIM és az OSZK kéziratárából, illetőleg a Ráday Levéltár gyűjteményéből származnak, átíratukat a dolgozat végén jegyzetekkel ellátva közlöm is.

Az el nem küldött kéziratok

Kisfaludy Károly színházi sikerei értelemszerűen szorosra vonták kapcsolatát a székesfehérvári színházi társulattal. Kolosváry Pállal, aki 1818. októberétől a székesfehérvári játékszíni intézet vezetője volt, rendszeresen értekezett, erre utal egyetlen ránk maradt levelük – Kolosváry egy válaszlevele Kisfaludy mára elveszett üzenetére: „Öröm könnyek között olvastam Kedves Barátom Uram becses Leveléből”.⁴ A gyakori kapcsolattartás tényét erősíti a levél utóiratában, hogy Kolosváry egy közeljövőben esedékes találkozást is kilátásba helyezett: „G[róf]. Brunsviknek az által menetel eránt most irok, mihelyest válaszszát veszem, azonnal bé rándulok Pestre, és mindenekről végezek véle, ekkor reményem, lesz szerentsém Barátom Uramat tisztelni.”⁵ A fentebbi mondatok és a levél hangneme egyaránt kettejük rendszeres kapcsolattartására és jó viszonyára utal. További érv, hogy a székesfehérvári társulat rendszeresen játszotta Kisfaludy Károly darabjait, 1819 áprilisa és decembere között öt különböző darabja összesen tizenhárom alkalommal került színre, s a következő évben is további hét alkalommal, köztük két új drámájával.⁶

Kisfaludy a mára elveszett levelében feltehetőleg beszámolt arról, hogy Bécsből jelentkeztek a darabjai kézirataiért, ugyanis Kolosváry válaszában nemzeti hőstettként üdvözölte Kisfaludy döntését, amellyel visszautasította a bécsiek kérését: „Szent, és csak egy igaz Hazafihoz illő feltétel az, hogy Barátom Uram Darabjait a' Bécsi Németeknek kéziratban el nem küldi: – a' Magyarok Istenének áldása fogja ezért

4 Kolosváry Pál Kisfaludy Károlynak, Székesfehérvár, 1820. február 12.

5 Kolosváry Pál Kisfaludy Károlynak, Székesfehérvár, 1820. február 12.

6 BÁNÓCZI József, *Kisfaludy Károly és munkái*, Bp., Franklin-Társulat, 1893, II, 398–399.

Barátom Uramat követni: – valoban rendessek a' Bétsiek, még a' Magyar Tudosok fáradozásának is ök kivánnák első gyümölsét szedni: – mit tesznek ök velünk jót? –”⁷

Kolosváry nem épp dicsérőleg nevezte *rendesnek* a bécsieket, a 19. század első felében e szó még *furcsa, különös* jelentéssel bírt,⁸ a bécsi színházi körök érdeklődését tehát meglehetősen szokatlannak tartotta, s a magyar fél kárát látta benne. Kisfaludy ekkoriban már kapcsolatban állt a Bécsben élő Gaal Györggyel, akivel 1820. február 8-án írt levele révén vette fel a kapcsolatot.⁹ Gaal még ebben az évben a *Theater der Magyaren* című kötetében Kisfaludy Károly három drámáját adta ki német nyelven: a *Tatárok Magyarországbant*, az *Ilkát* és a *Stibor vajdát*. A visszautasításban könnyen szerepet játszhatott, hogy ekkor már számolt Gaallal mint művei fordítójával, akinek esztétikai ítéletében igencsak megbízott: „[Ö]römmel tölt el, mert meg vagyok győződve, hogy avatott kezei közül mintegy újjászületve, teljesebben kerülnek ki, és a sietősség jegyét, mely talán az első két darabot bélyegzi, csiszolásával eltüntette.”¹⁰ Kisfaludy olyannyira tisztelte Gaal hozzáértését, hogy amikor megtudta, a bécsi literátor nem változtatott a drámákon a fordítás során, egyenesen sajnálatának adott hangot: „Sajnálom, hogy műveim fordításakor semmi lényegesebb változtatásra nem szánta rá magát.”¹¹ Azonban Kisfaludy korántsem vetett művei minden fordítójába ekkora bizalmat. Amikor pár héttel később megtudta, hogy Festetics Albert gróf, aki ekkoriban a német nyelvű, heti kétszer megjelenő *Pannonia* című lap szerkesztője volt, előállt a *Stibor vajda* németre fordításának tervével, elkeseredetten írt Gaalnak: „A *Stibort* itt is lefordítják, sajnos semmi jóra nem számítok, emiatt az a legfőbb vágyam, azt szeretném, hogy az ön é hamar megjelenjen. Festetich gróf és kompániája dolgozik rajta.”¹² Festetics csak 1823-ban jelentette meg a fordítását nyomtatásban, ám az már 1820 márciusára készen állt, egy próbajelenetet közzé is tettek, amelyről Kisfaludy tudósította Gaalt: „A F[estetics]. és kompániája-féle fordítás is elkészült; kiadott egy próbajelenetet a Pannoniában, ezt kétségkívül Ön már olvasta, így hát egy

7 Kolosváry Pál Kisfaludy Károlynak, Székesfehérvár, 1820. február 12.

8 KARDOS Albert, *Kazinczynak rendes, másnak különös*, Magyar Nyelvőr, 60(1931), 120–121.

9 Kettejük barátságáról legutóbb Havay Viktória írt hiánypótló tanulmányt: HAVAY Viktória, „A szép barátság öszvefűz velem”: A Gaal–Kisfaludy levelezés és a népmesekutatás = Nyom-Követés 3., szerk. BOLDOG-BERNÁD István – SZABÓ P. Katalin – SZUPERÁK Alexandra, Szabadka–Budapest, Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Irodalomtudományi Osztály, 2018, 125–139.

10 Kisfaludy Károly Gaal Györgynek, Pest, [1820.] február 8. = KISFALUDY Károly *Válogatott művei*, szerk. KERÉNYI Ferenc, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983, 817.

11 Kisfaludy Károly Gaal Györgynek, Pest, [1820.] február 17. = *Uo.*, 820.

12 „*Stibor* wird hier auch überzetzet, leider erwarte ich nichts Gutes, darum wünschte ich sehnlichts, dass die Ihrige bald erscheinen möchte. Graf Festetich et Compagnie arbeiten daran.” Ld. Kisfaludy Károly Gaal Györgynek, Pest, [1820] február 29. = KISFALUDY, *Minden munkái, i. m.*, 292.

szót se többet róla.”¹³ Gaal egy Kisfaludynak írott leveléből kiderül, hogy azért nem tartotta teljesen rossznak a másik fordítást: „A minap mutatott a cenzor, Kuffner – ha őszinteségében nem csalatkozom – egy darabot Festetich Stiborjából. Kitűnőnek ugyan nem találtam, de messze nem olyan siralmas, mint ahogy abban a jegyzetben mondják. Az írók népe nagyrészt Cornaille-ekből áll. – ! Ez a F[estetich]. eléggé szürke, de tényleg olyan rossz a Pannóniája, mint ahogy mondják? Semmit nem láttam eddig belőle.”¹⁴ Láthatóan Kisfaludy érzékeny volt arra, milyen fordításban jelenik meg a műve. Így a bécsiek visszautasítása nem feltétlenül hazafias gesztusként értelmezhető, jó eséllyel döntésének oka lehetett a fordítás jó kezekbe helyezésének igénye, amit erősít, hogy ekkor már tudomása volt arról, hogy Gaal György elkezdett dolgozni rajta. Persze Gaal, noha német nyelven írt, magyar írónak számított, így az is lehet, hogy Kisfaludynak, ahogy Kolosvárynak is, valóban a „bécsi németek” ellen volt kifogása, a bécsi, német nyelvű magyarokkal ellenben már semmi.¹⁵

Kolosváry, bár a bécsiek érdeklődését furcsának találta, más külföldiekét annál nagyobb örömmel üdvözölte, legalábbis abban a tekintetben, hogy ha francia s német lapok írják meg a magyar színjátszás sikereit, akkor az eleddig közömbös nemesség kedvet kap a társulatok támogatására.¹⁶ Kisfaludy drámájának híre igen korán eljutott Bécsbe, az ottani Magyar Kurir a budai német újság híre alapján méltatta a darab – második s egyben még sikeresebb – előadását, megemlítette, hogy már nyomtatásban is kapható „Kisfaludy Károly Urnak ezen tökéletes izléssel 's gyökeres magyarsággal 's elmésséggel eltalált” színjátéka, és egy pesti előadást méltató hírt is idézett: „Azon hazafiui öröm, mellyel a' Fejérvármegyei Magyar Társaság játékjai által eltöltötte a' két városnak tisztelt lakosait, most vásár alkalmatosságával közös lett az egész Országgal. Magyarok és idegenek egyenlően megváltották, hogy a' melly Társaság illy nagy, és nehéz játék darabokat illy jelesen előadni szerentsés, az mind magának, mind a' Nemzetnek méltó ditsősséget érdemlett.”¹⁷ Az idézett rész nem ér itt véget, azonban, ha összevetjük azzal, amit a párizsi lapban közölt dicséretéről tudunk: „[E]zen Vármegye a' Párisban ki jövő folyó Irásban Hazafiuságáért dicséretessen említtetik,

13 „Die F. und Compagnie-Uebersetzung ist auch vollendet; er gab einige Probe-Scenen in der Pannonia, diese werden Sie ohne Zweifel gelesen haben, also nichts mehr davon.” Ld. Uo., 300.

14 „Jüngst zeigte mir der Cenzor Kuffner, ni fallor im freymüthigem, ein Stück aus der Uibersetzung Stibors von Festetich, ich fand es zwar nicht exzellent, aber doch bei Weitem nicht so erbärmlich, wie es in jener Notiz genannt wird. Das Volk der Schriftsteller ist großen Theils Cornaille. – ! Diesem F. ist man hier sehr grau; ist denn seine Pannonia wirklich so schlecht, wie man mir sagt? ich sah noch nichts davon.” Ld. Gaal György Kisfaludy Károlynak, Bécs, 1820. április 8. = MTA KIK Kt, M. Ir. Lev. 4r. 124. [Havay Viktória átíratja és fordítja.]

15 Maga Kisfaludy is rendszeresen levelezett német nyelven a családjával, még az 1820-as években is bátyjával, Jánossal, németül váltottak leveleket.

16 Kolosváry Pál Kisfaludy Károlynak, Székesfehérvár, 1820. február 12.

17 *Hazai Dolgok és Egyéb Toldalékok*, Magyar Kurir, 1819. június 15., 570.

Társaságunk magasztaltatik”¹⁸, akkor rögtön felmerül a gyanú, hogy a franciák nagy valószínűséggel a bécsi Kurir által is idézett hírt fordították le. Ez a korszakban egyáltalán nem számított szokatlan eljárásnak a folyóiratok esetén, a legtöbb újság a levelezőpartnerek mellett más újságok híreire támaszkodott.¹⁹

A levél egy érdekes mozzanata Kántorné Engelhart Annához kapcsolódik, aki Franz Grillparzer *Sappho* című, 1819. november 22-én Székesfehérváron bemutatott darabjában a címszerepet játszotta. Az ekkor már csaknem egy évtizede színpadon játszó színésznő a kor kiemelkedő művésze volt, Kisfaludy *Ilka* és *Szécsi Mária* című darabjaiban is címszerepet játszott, később pedig ő lett a *Bánk bán* Gertrudisa. A Grillparzer-drámában játszott ikonikus szerepét még évtizedekkel később is nagy sikerrel adta elő.²⁰ A szerep némiképp összeforrt a színésznővel, amit már a bemutató után felvetett bizonyos kérdéseket. A mű magyar fordításának kiadása kapcsán felmerült ugyanis, hogy az ő képével fogják díszíteni a kiadványt, ami Kisfaludy nemtetszését is kiválthatta, mivel Kolosváry mentegetőzni kényszerült neki levelében: „Sappho, hogy nyomtattatik igaz, de hogy az eleibe Kántorné képét köttessük, eszünkbe sem volt”.²¹ Az eset mögött az állhatott, ahogy a magyarázatból kiderül, hogy gróf Ráday Pál, aki a korszak magyar nyelvű színjátszásáért igen sokat tett, ki akarta Kántorné képét metszteni, de ehhez a társulatnak nem volt köze. Kisfaludy szavának már ekkor súlya lehetett, hiszen Kolosváry arról is biztosította őt, hogy bárhogy legyen is a kiadással, ki fogják kérni a véleményét.²² Az 1820-ban megjelent kiadványban végül valóban nem került be metszet Kántornéről. Kisfaludynak bizonyosan küldtek belőle példányt, és ő meg is őrizte azt, ugyanis a hagyatéki leltárában szerepel a kötet.²³ Kolosváry Kisfaludy figyelmébe ajánlotta az ifjú szerzőt, aki a fordítás után „most eredeti munkán dolgozik”,²⁴ ám Ináncsi Pap Gábor a Grillparzer-darab lefordításának

18 Kolosváry Pál Kisfaludy Károlynak, Székesfehérvár, 1820. február 12.

19 Ezt láthatjuk a Hazai Tudósítások esetében is. Ld. BUZINKAY Géza, *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*, Budapest, Wolters Kluwer, 2016, 61.

20 H.J.–K.L., *Színészet: Magyar játékszín*, Honművész, 1837. szeptember 10., 582.

21 Kolosváry Pál Kisfaludy Károlynak, Székesfehérvár, 1820. február 12.

22 Uo.

23 VISZOTA Gyula, *Kisfaludy Károly hagyatéka*, A Kisfaludy Társaság Évlapja, 1903–1904, 90.

24 Kolosváry Pál Kisfaludy Károlynak, Székesfehérvár, 1820. február 12.

minden érdeme ellenére sem alkotott a későbbiekben maradandót, s az *Aurora*-körnek sem lett tagja.

Kolosváry Pál Kisfaludyhoz fűződő kapcsolatáról alig maradtak fenn dokumentumok, ám feltételezhetően a későbbi években is rendszeresen érintkeztek, Kisfaludy darabjait ugyanis rendre előadták a magyar játékszínen.²⁵

Nem nőknek való hexameter

Kisfaludy Károly az *Aurora* első évfolyamának munkálataihoz igyekezett megnyerni kora jeles és ismert íróit, amit a múlt századi szakirodalom negatívumként rótt fel: „Az első kötetek anyaga még igen vegyes. Szinte az összes számbajöhető író felso- rakoztatja és műfajilag is rendkívül heterogén.”²⁶ Igaz, Fenyő István azt is elismerte, hogy Kisfaludy újfajta szerkesztői attitűdöt teremtve már válogatott a beérkező mű- vek között.²⁷ Azonban egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy Kisfaludy az első évfo- lyamok szerkesztésénél szándékosan igyekezett a lehető legtöbb ismert író bevonni, hogy ezáltal is megalapozhassa az *Aurora* minél szélesebb olvasóközönséghez való el- jutását. Kisfaludy igen rég eltervezte egy almanach kiadását, jóval azelőtt, hogy annak pénzügyi megalapozása elindult az 1821 farsangján tartott ünnepségen, ahol Horvát István adakozásra szólította fel az egybegyűlteket.²⁸ Kisfaludy 1820. február 17-én említette először a tervét, melyet nem kívánt akkor még részletezni: „Van egy nagy tervem, de még nincs eléggé kifőzve. Hosszabb megfontolás után majd előterjesztem; mindkettőnknek igencsak javára válna.”²⁹ Nem sokkal később, a február 29-én kelt le- velében már egyértelműen megírta, hogy pontosan mit is szeretne csinálni (tizen- két nap elég volt tehát arra, hogy „kifőzze” a tervét): „A jövő esztendőben egy magyar almanachot szándékozom kiadni. Számot tartok barátságára, hogy segíteni fog, s hírneve, nemes részvétele és morális ereje munkánkat emeli. Semmi költséget nem sajnálunk, hogy így külsejével is a német almanachokkal egy sorba állíthassuk. A ná- dor őhercegségének kívánjuk ajánlani. Kérem véleményét erről –”³⁰ Mindebből követ- kezik, hogy az egy évvel későbbi farsangi bálon a pénzügyi adakozásra való buzdítás nem hirtelen jött ötlet volt, hanem előre megtervezett akció, amellyel a Kisfaludy által már jó ideje tervezett almanach anyagi hátterét kívánták biztosítani. Sőt, mire a bál- ra sor került, a császárné már elfogadta a dedikációt (feltehetőleg azután szemelték ki

25 Erről lásd bővebben BÁNÓCZI, i. m., 398–401.

26 FENYŐ István, *Az Aurora: Egy irodalmi zsebkönyv életrajza*, Bp., Akadémiai, 1955, 26.

27 Uo.

28 BODROGI Ferenc Máté, *Az Aurora. Hazai almanach mint (zseb)könyvtárgy (A tematikától függetlenülthező kontextusokról)*, *Alföld*, 68(2017), 2. sz., 68.

29 Kisfaludy Károly Gaal Györgynek, Pest, [1820.] február 17. = KISFALUDY, *Válogatott művei*, i. m., 822.

30 Kisfaludy Károly Gaal Györgynek, Pest, [1820.] február 29. = Uo., 825.

őt a nádor helyett, hogy az almanach törzsközönségeként a női olvasókat jelölték ki), ez tudható Kisfaludy 1820 decemberében Kazinczynak küldött leveléből, melyben felkérte őt az 1822. évvel induló *Aurora*-ban való publikálásra.³¹ A dedikáció elfogadása valójában nem lehetett hivatalos (ne feledjük, ekkor még a pénzügyi alap sem állt rendelkezésre), legalábbis erről tanúskodik Kisfaludy egy 1821. július 16-án írt levele, melyben jelentette Gaalnak, hogy előző nap kapta meg a papírt arról, hogy a császárné jóváhagyta az *Aurora* dedikációját.³²

Úgy tűnik Kisfaludy levelezéséből, hogy már az említett bál előtt ki szeretne volna adni az új almanachot, Gaalnak 1820 nyarán írt arról, hogy az 1821. évre már aligha jelenik meg az almanachja, mert hiába küldtek sok művet, ha azok nem feleltek meg az elvárásainak: „Az almanach hamarosan jelentve lesz, és a 21-es évre nehezen lesz belőle valami. Sok anyagot beküldtek nekem, de kevés jót.”³³ Ez is megerősíti azt az álláspontot, hogy Kisfaludy szigorú kézzel szerkesztett, és ha nem talált elég jó művet, inkább ki sem adta az almanachot. Persze ehhez az is hozzájárulhatott, hogy ekkor még közel sem volt meg az anyagi háttér a kiadáshoz, Bodrogi Ferenc Máté hívta fel arra a figyelmet, hogy Kisfaludy pénzügyileg meglehetősen inkompetens volt.³⁴ Az első kudarcot követően Kisfaludy újabb lépéseket tett az almanach kiadására, melyben tudatosan bővítette a bevonni kívánt literátorok körét. Amikor Kazinczyt hónapokkal ezután felkereste, még egy szóval sem említette neki az *Aurorát*, csak a rá következő levelében, amikor már megnyerve érezte a széphalmi mester jóindulatát. A Kazinczyval való kapcsolat kialakításában feltehetőleg az egyik legfontosabb (noha a kezdet kezdetén burkolt) szándék az volt, hogy megnyerje őt az *Aurora* számára.

Pázmándi Horváth Endre 1821. január 8-án kelt levele is az *Aurora* előkészítésének dokumentumai közé tartozik. Újabb bizonyítéka annak, hogy Kisfaludy az 1820-as farsangi ünnepséget megelőzően már komoly szervezési munkálatokba kezdett. A levél feltehetőleg Kisfaludy egy mára elveszett levelére adott válaszként született. Igaz, kelte már a farsangi időszakra esik, mely január 6-án kezdődik, s bár elképzelhető, hogy az említett farsangi ünnepséget rögtön január 6-án meg is tartották (szombatra esett abban az évben), ehhez mégis az lett volna szükséges, hogy a levél hétfőig megérkezzen a Pannonhalma melletti Pázmándfalura, majd Horváth Endre rögtön válaszoljon is rá. Természetesen ez a forgatókönyv sem lehetetlen, de kevésbé valószínű.

Horváth Endre téti plébánosként jó kapcsolatot ápolt a Kisfaludy-családdal, magával Kisfaludy Károllyal – ahogy a levél is látni engedi – baráti viszonyban állt,

31 Kisfaludy Károly Kazinczy Ferencnek, Pest, 1820. december 28. = *KazLev* XVII. 3928. lev., 320–321.

32 Kisfaludy Károly Gaál Györgynek, Pest, 1821. július 16. = *KISFALUDY, Minden munkái, i. m.*, 350.

33 „Der Almanach wird darin schon angezeigt, und für das Jahr 21 wird schwerlich etwas daraus. Mir wurden viele, aber wenig gute Materialien eingesendet.” Kisfaludy Károly Gaal Györgynek, Pest, [1820.] június 11. = *KISFALUDY, Minden munkái, i. m.*, 315.

34 *BODROGI, i. m.*, 71.

miképp Kisfaludy pesti körében másokkal is, például az első *Aurorában* szintén publikáló, s hasonlóképp dunántúli származású Horvát István történésszel, akit a levél utóiratában üdvözölt is Kisfaludyn keresztül.³⁵ Több Kisfaludynak írott levele is ránk maradt, ami rendszeres levelezésre enged következtetni.³⁶ Pázmándi Horváth emellett íróként sem volt ismeretlen a művelt közönség számára, már az 1810-es évek közepétől ismeretségbe került Kazinczyval és körével. Míg Kisfaludy élt, Horváth Endre művei rendre megjelentek az *Aurorában*, nem volt év 1822 és 1831 között, amikor hiányzott volna a szerzők közül.

Horváth Endre „a' kirekesztő üdőnek rövidléte” miatt utasította vissza barátja kérését, hogy darabokat küldjön az induló *Aurorába*, s azt is felvetette, hogy mivel tudja, hogy már elég mű érkezett Kisfaludyhoz, így az ő munkáinak elmaradása nem okozhat gondot.³⁷ Mindezek mellett az almanach formai sajátosságaira és a tervezett célközönségre hivatkozva óva intette Kisfaludyt a hexameterek közlésétől (amelyeket egyébként ő maga is írt, tehát újabb kifogásokat talált arra, miért nem küld szöveget): „Én ezen Almanachba a' Hexametereket két okból nem javaslom. 1. Mert a' Munka nagyobb részt a' Dámák kedvéért készül: ezek pedig a' hexameterekben gyönyörűségeket nem találják. 2. Az almanachnak formátuma kisebb nyoltzad rétnél nagyobb nem lehet; Már pedig illy lapra a' hexametereknek sorai ki nem mennek. Nints pedig türhetlenebb, mint ha a' verssorok meg vannak szaggatva.”³⁸

Az első érv az olvasásszociológia kérdésselvetéseinek körébe tartozik, s Horváth előítéleteit tükrözi a folyamatosan növekvő, s az új almanach célközönségül is választott női olvasókkal szemben. Természetesen a korszakban ezek az előítéletek egyáltalán nem voltak egyöntetűek, a női műveltség mértékével kapcsolatban különböző nézetek versengtek.³⁹ Ahogy arra Papp Júlia rávilágított a női művelődésről szóló tanulmányában, alapvetően adottnak tekintettek bizonyos témákat, amelyekkel egy nőnek találkoznia kell olvasmányai során: „A női almanachok, kalendáriumok szerkesztői tehát a szórakoztatás mellett alapvetően – a nőnevelés célkitűzéseivel összhangban – arra törekedtek, hogy a közölt ismeretanyag megfeleljen a nők társadalmi szerepével kapcsolatos korabeli elvárásoknak, vagyis abban segítsék őket, hogy jó feleségek, anyák és háziasszonyok legyenek.”⁴⁰ Horváth Endre ezen témák egyikéhez

35 Pázmándi Horváth Endre Kisfaludy Károlynak, Pázmándfalva, 1821. január 8.

36 E három levelet a Tudományos Akadémia kéziratárában őrzik. Lásd Horváth Endre Kisfaludy Károlynak, Tét, 1823. május 8. és 1823. június 28, MTA KIK Kt, Vegyes 4r. 13. II.; illetőleg Horváth Endre Kisfaludy Károlynak, Tét, 1827. június 15., MTA KIK Kt, M. Irod. Lev. 4r. 77.

37 Pázmándi Horváth Endre Kisfaludy Károlynak, Pázmándfalva, 1821. január 8.

38 Pázmándi Horváth Endre Kisfaludy Károlynak, Pázmándfalva, 1821. január 8.

39 Bővebben lásd: PAPP Júlia, „Ti vagytok a' polgári erény 's nemzetiség védangyalai...” – Női olvasás a felvilágosodás és a kora reformkor időszakában = *A zsoldártól a rózsaszín regényig: Fejezetek a magyar női művelődés történetéből*, szerk. PAPP Júlia, Bp., PIM, 2014, 141–161.

40 Uo., 147.

sem érezte illőnek saját munkáit: „Az én Hexameterim többnyire vitézi dolgokrúl szóllanak; 's azon vagyok, hogy kemények, mennydörgők legyenek; hogy a' Magyart spártai elszánásra, a' halálnak megvetésére buzdítsák; a' mi a' Dáma Almanachban nem a' maga helyén állana.”⁴¹ Azaz Horváth Endre, aki a vidéki plébánosok békés életét élve a hősi halálra buzdította férfi honfitársait, azért visszakozott, mert meglátása szerint az eposz nem nőknek való műfaj. Mindezen túl az almanach médiumát is alkalmatlannak tartotta egy eposz közlésére, annak formai korlátai miatt. Ellenben prózát ígért a későbbiekre, mert az már egy ilyen nőknek szóló almanach tárgykörébe is talál. Ez a hozzáállás a korszak műfajkonvencióira is rávilágít, melyek a klasszikus tradíciót követve az eposzt az irodalmi műfajok legelőkelőbb helyén tartották számon, épp emiatt „a magyar íróvilág” – Dávidházi Péter szavaival élve – „szinte egyhangúlag az eposztól várta a nemzeti reprezentáció díszes alapszövegét, a közösség képviselőjére és igazolására alkalmas könyvek könyvét”.⁴²

Kisfaludy ennek ellenére végül mégis sikerrel eloszlathatta Horváth Endre kétségeit, és így rávehette művek beküldésére, mert az *Árpádiásból* – melyen ekkoriban Horváth dolgozott – sikerült megjelentetnie részleteket az *Aurorában A Szittya üdöbül* címmel.⁴³ Papp Júlia felhívta rá a figyelmet, hogy Kisfaludy Károly fontosnak tartotta a „magas” irodalom megismertetését a női olvasóközönsséggel, Kazinczytól is ezzel az indokkal kért verseket.⁴⁴ Talán Horváth Endrét is hasonló szavakkal győzködte, mint Kazinczyt: „[E]zen ága is a szépliteratúrának hazánkban terjedjen, és ne kénytessenek jobb lelkű asszonyaink idegen nyelvhöz ragaszkodni.”⁴⁵ Ahogy Bánóczi József Kisfaludy-könyvében találóan megjegyzi, Kisfaludy azt akarta, hogy „ne hazafiasságból olvassa tehát a nő az ő könyvét; az ilyennek nincs fogatja; hanem olvassa, mert mulat vele s tetszik neki: hazafias lesz aztán”.⁴⁶ A nőket olvasóközönsségként kijelölő szerkesztői szándék nem volt egyedülálló, s nem Kisfaludy volt az első hazánkban e téren, azonban igazi sikert ő tudott elérni először. A 18. század utolsó évtizedében Kármán József és Pajor Gáspár *Urániája* látszólag hasonló elveket vallott, mint később Kisfaludy, ám valójában jelentős eltérés volt hozzáállásukban, ahogy arra Szilágyi Márton rámutatott: „[A] női olvasóközönsség megcélzása messzemenően nem valódi olvasásszociológiai tényekre alapozva történt meg, hanem egy virtuális és filozófiai elvontságban létező ideáltípus körülírása révén, sokkal inkább témának,

41 Pázmándi Horváth Endre Kisfaludy Károlynak, Pázmándfalva, 1821. január 8.

42 Dávidházi Péter, *A nemzeti nagybeszélés újjászületése*, Alföld, 49(1998), /2. sz., . <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00026/davidhaz.html> (utolsó megtekintés: 2020. április 21.)

43 PÁZMÁNDI HORVÁTH Endre, *Szittya üdöbül*, *Aurora*, 1822., 209–212.

44 PAPP, i. m., 143.

45 Kisfaludy Károly Kazinczy Ferencnek, Pest, 1820. december 28. = KISFALUDY, *Minden munkái*, i. m., 395.

46 BÁNÓCZI, i. m., 14.

mint befogadónak tételezve az asszonyi nemet.⁴⁷ Természetesen Kisfaludynak nemcsak a hozzáállása volt gyakorlatiasabb, hanem az időközben eltelt évtizedeknek, s a magyar sajtó fejlődésének, az olvasás terjedésének köszönhetően lehetőségei is kedvezőbbek voltak, mint az előző század végén Kármán Józseféknek.

Végül Horváth Endre is részt vett az első *Aurora*-szám létrejöttében, ám a megjelenést követően bizonyosan beigazolva láthatta megérzését a formátum alkalmatlanságával kapcsolatban, mert a hosszú hexameteres sorok valóban kissé furcsán tördelve kerültek az almanach lapjaira. Ám ez nem tántorította el, később további részleteket közölt készülő Árpád-eposzából, 1826-ban *Daliás játékok*, 1828-ban pedig *Szemere* címmel. Az újabb és újabb részletek közlésében feltehetőleg Kisfaludynak is szerepe volt, aki láthatóan lelkesedett Horváth készülő munkája iránt. Igaz, idővel Horváthot a szemében meghaladta egy ifjú tehetség. Toldy Ferenc egy 1825-ös levelében írt Bajzának a készülő *Aurora* tartalmáról, s az eposzok kapcsán mind a *Daliás játékokat*, mind Vörösmarty Mihály *Árpád emeltetését* megemlítette, mely „valami 18 sor csak, de gyönyörű”, s elárulta Bajzának, Vörösmartyt kezdik többre becsülni (Károllyal, bár őt név szerint nem említette): „Már azt kezdjük hinni, sőt hisszük is, hogy Vörösmarty igen felülhaladja Horvátot.”⁴⁸ Az *Árpád* végül csak 1831-ben jelent meg, Kisfaludy halálát követően, és évekkel Vörösmarty *Zalánja* után. Noha Horváth Árpád-eposzának jóval több megrendelője volt Vörösmarty művénel, Horváth János találoán jegyezte meg: „Horvát Endre elkésett!”⁴⁹

A boszorkányper

Keresztury Kristóf alig ismert személye Kisfaludy körének. Bár Szinnyei a magyar írók közé sorolta, mindösszesen egy kéziratban maradt munkáját, a *Beschreibung des banatischen Reisbauest* tüntette fel 1808-ból. Keresztury Torontál vármegyei szolgabíróként nagy érdeklődést mutatott az irodalom iránt, a Tudományos Gyűjtemény előfizetői közt is megtaláljuk.⁵⁰ Mindemellett személyesen ismerte Kisfaludyt, s részt vett az *Aurora* bánsági terjesztésében is.⁵¹

A levele bocsánatkérés és mentegetőzés amiatt, hogy elmulasztott elszámolni 13 példány árával. Kisfaludy Károly számára a korszakban kevés lehetőség állt rendelkezésre almanachja terjesztésére, már csak a magyar sajtópiac visszamaradottsága

47 SZILÁGYI Márton, *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998, 289.

48 Toldy Ferenc Bajza Józsefnek, Pest, 1825. július 15. = OLTVÁNYI, i. m., 239.

49 HORVÁTH János, Kisfaludy Károly és íróbarátai = *Horváth János irodalomtörténeti munkái*, szerk. KOROMPAY H. János, Bp., Osiris, 2007, III, 810.

50 Tudományos Gyűjtemény, 1826, 12. sz., 148.

51 Keresztury Kristóf Kisfaludy Károlynak, Törökbecse, 1823. április 18.

miatt is. Európai viszonylatban a legalapvetőbb terjesztési módok közé sorolható a kiadók és nyomdák saját terjesztői hálózata (városokon belül), a posta, vagy a szakosodott önálló terjesztővállalkozások; melyek közül a korszakban Magyarországon egyedül a posta volt valamelyest számításba vehető.⁵² Kisfaludy a emellett a kapcsolati hálóját igyekezett felhasználni terjesztésre, nagy hangsúlyt fektetett a magánszemélyeken keresztüli értékesítésre, ami igencsak kockázatos vállalkozás volt. Toldy Ferenc feljegyezte, hogy bár az 1820-as évek közepétől Kisfaludy bevételei igencsak megnöttek, de többek közt a „gyakori megcsalások” miatt, többször pénzzavarba került és az adósságai nőttek, mintsem csökkentek volna.⁵³ A megcsalások közt jó eséllyel az *Aurora* árával való elmaradások és késések is lehettek. Keresztury a levelében ígéretet tett, hogy hamarosan átadja a kötetek árát: „[D]e reményilem, sőt tellyes bizodalomm vagyon jövő Hólnapba azon Óhajtott Pénzt Pestre való jövetelem kor Barátom Uramnak Kezibe szolgáltattni.”⁵⁴ A kifizetések elmaradása gyakori volt, Kisfaludy barátainak levelezésében is találunk rá nyomokat, olykor még Bajza is elmaradt (noha önhibáján kívül) az *Aurora* árával: „Kisfaludynak még adósa maradok 3 példány Auroráért, azokból, mellyeket 1824-ben Pozsonyba hozzám felküldtetek. Thaly adott el belőlük hármat a Dieta alatt, s még árát nem adta. Egy példány nálam van, mert öszvesen 4 volt, s azt majd vissza fogom neki vinni.”⁵⁵ Bajza kapcsán maradt ránk egy, az *Aurora* eladásának marketingfogásaival foglalkozó levél is, amely rávilágíthat arra, Keresztury is miképpen próbálhatta eladni a példányokat. A Bajzának címzett levélben Toldy – feltehetőleg Kisfaludy Károly útmutatása alapján – az *Aurora* példányaival való bánásmódról oktatta ki Bajzát: „Csak kérlek ne nyisd ki a példányokat, és a kék tábláút utoljára add-el, hogy t. i. azt nézdelljék ne a többbit, mert ha mind felnyitogatják már itt a könyáros [!] el nem veszi. Vigyáztassék arra, hogy ne mocskoltassanak-be. [...] Kérlek hát jól viseld gondját, hogy ha el nem adsz is, legalább ne legyenek szét izélgetve a levelek benne, vagy külseje mocskos s t b.”⁵⁶ Kiemelt fontossággal bírt a példányok lehető legépebb formában való megőrzése, ennek érdekében egy kijelölt olvasópéldányt kellett odaadni beleolvasás céljából. A személyes baráti eladások mellett a könyvárusok terjesztői hálózatával is számoltak. A piaci árérzékenységre is figyeltek, az *Aurora*-marketing egyik fontos eleme volt a kedvező árfekvésre való figyelemfelhívás, illetőleg az ideális olvasóközönség kijelölése. „Mond meg mi olcsó, 10 kuprummal, s hogy kötése maga is valami 3 frtba jó, s hogy a legolcsóbb almanach s tb.

52 BUZINKAY Géza, *i. m.*, 32.

53 TOLDY Ferenc, *Magyar költők élete*, Pest, Ráth Mór, 1871, II, 170.

54 Keresztury Kristóf Kisfaludy Károlynak, Törökbecse, 1823. április 18.

55 Bajza József Toldy Ferencnek, Oroszi, 1827. szeptember 22. = OLTVÁNYI, *i. m.*, 428.

56 Toldy Ferenc Bajza Józsefnek, Pest, 1822. október 19. = OLTVÁNYI, *i. m.*, 51.

Hogy ezerszer jobb a tavalinál; mulatságosabb, szebb versek vannak benne, hogy egészen fejr népek való; hogy a legszebb magyar könyv, s at. már tudod.”⁵⁷

Keresztury a levél mellé egy boszorkányperhez kapcsolódó szöveget is bemásolt abban a reményben, hátha Kisfaludy felhasználja az *Aurorában*: „Barátom Uram Jövendő Esztendőre netalántan kiadandó Betses munkáinak szaporittatására, az fent említett bamulásra méltó Esetett használhasson.”⁵⁸ Az elküldött szöveg egy 1728-as szegedi boszorkányper ítélete volt, melyet némileg rendetlenül (egy részét fejjel lefelé) vetett papírra Keresztury: „Meg ne botránkozzon ezen Copiált Sententiának rendetlen le írásán Barátom Uram! Minthogy részszerint feledékenységből, részszerint vigyázatlanságból megesett.”⁵⁹ A szegedi boszorkányperek történései már a maguk korában széles nyilvánossághoz eljutottak, s még a 19. századi történeti munkákban is nagy szerepet kaptak.⁶⁰ Beküldésében bizonyosan szerepet játszott a korszak érdeklődése a borzongató és fantasztikus történetek iránt, melyek igen elterjedtek voltak egész Európában a 18–19. század fordulóján.⁶¹ Persze önmagában a *Sententia* – jogi szövegről lévén szó – semmilyen irodalmi kvalitással nem rendelkezik, amit egy jurátus ember mint Keresztury nem feltétlenül tudott érzékelni, így érthető, hogy Kisfaludy nem közölte, hiába tarthatott számot témája alapján érdeklődésre.

Nem áll rendelkezésünkre sok információ Keresztury és Kisfaludy kapcsolatát illetően. Azonban már ennyiből is jól látszik, hogy a Kisfaludy-kapcsolatrendszerben fontos szerepet játszottak azok az irodalomtörténet számára rejtőzködő, elsősorban nem irodalommal foglalkozó személyek, akik segítették őt az *Aurora* terjesztésében, hozzájárultak (vagy legalábbis megpróbálták hozzájárulni) az almanach művekkel való megtöltéséhez, vagy épp Kisfaludy megihletéséhez.

Visszaütasított klasszikusok

Dessewffy József mint irodalomkedvelő arisztokrata a 19. század első évtizedeinek meghatározó alakja volt, ahogy Vaderna Gábor rámutatott jelentőségére: „Mecénásként, szerzőként, szervezőként egyaránt megtaláljuk a korabeli művelődési térben; főrend létére alsóházi követként van jelen öt országgyűlésen – őbenne tehát

57 Uo.

58 Keresztury Kristóf Kisfaludy Károlynak, Törökbecse, 1823. április 18.

59 Uo.

60 BRANDL Gergely, *Bevezető = Szegedi boszorkányperek*, szerk. BRANDL Gergely – TÓTH G. Péter, Bp., Balassi Kiadó, 2016.

61 VESZPRÉMI Nóra, *Fölfújtt pipere és költői mámor, Romantika és művészeti közizlés a reformkori Magyarországon*, Bp., L'Harmattan, 2015, 40.

egyszerre találjuk meg a «a felvilágosult főurat» és a «felvilágosult írórt».⁶² Dessewffy ott találjuk a szerzők közt az 1822-es, első *Aurorában*, igaz, mindössze egyetlen *Vers és Csók* című költeménnyel. Bánóczi József megállapítása azonban, mely szerint „a régiek dúzzogva állnak félre”, akik közt Dessewffy Józsefet is felsorolta, mint olyan szerzők egyikét, akik „ezentúl a Hébébe adják régies színezetű verseiket”⁶³, nem állja meg ebben a formában a helyét. Dessewffy nem állt félre teljesen, ugyanis az 1825. évi *Aurorában* is megjelent *A Vénuszok* című verse, melyet feltehetőleg 1824-es levelével együtt küldött el Kisfaludy Károlynak: „Bátorkodom egynehány versezetet az Aurorába ajállani. Ketteje fordítás, mellynek egyyike szabadabb, a’ másik valamivel szorosabb”.⁶⁴ Nem tudható, hogy Dessewffy ehhez hasonlóan nem ajánlott-e máskor is verseket Kisfaludynak, amelyek végül ezekhez hasonlóan visszaautasításra találtak. A levélből sajnos hiányzik a saját „versezet”, míg a fordítások megtalálhatók (igaz, az egyik csak töredékben), s egyéb utalások híján csak következtetni tudunk arra, hogy melyik vers kerülhetett a levélbe. Ám abban az esetben is, ha nem az 1825-ös *Aurorában* megjelenő *A Vénuszokat* küldte el ekkor Dessewffy, jól látható, hogy kísérleteket tett az *Aurorában* való publikálásra. Mindezek mellett Dessewffy hangsúlyozta levelében, hogy távol áll tőle a pártoskodás, ő csak egyféle Magyarországot ismer, ezért is küldte el műveit Kisfaludynak: „Ne vegye rossz néven a’ Te[kin]t[e]tes Úr, ezen kis és Zseb-Könyvbe talán illő próba tételekkel, terhére eső alkalmatlankodáso-mat; ezzel is megakarván mutatni, miként esmerek csak egyy Magyarországot, ’s nem tessz szívem legkissebb különbséget a’ Tisza és Duna közt; ha ama mellett születtem, ennek partjánál neveltetém”.⁶⁵

Dessewffy nem saját kezűleg írta a levelet, mindössze az aláírás származik tőle, de ez nem rendhagyó, ugyanis „a gróf írásainak javát (így leveleit és verseit is) diktálva írta, s legfeljebb a szövegek javítását végezte a maga kezével.”⁶⁶ A levél hangvétele tiszteletteljes és egyáltalán nem közvetlen. Kisfaludyt „Tekintetes úrnak!” nevezi, ami a korszak alapvető formulája, ehhez hasonlóan az elköszönés is alapvetően távolságtartó, még ha némi egyediséget is csempészett bele Dessewffy: „Maradok, úri kedvézéseibe magamat ajánlván, megkülönböztetett tisztelettel a’ Tekintetes Úrnak aláza-tos szolgája”.⁶⁷ Ez a távolságtartás utalhat arra, hogy 1822 és 1824 között nem keresték sűrűn egymást, Dessewffy eleve Kassán élt, s csak ritkán járt Pesten, így talán személyesen nem is találkoztak ebben az időszakban. Toldy Ferenc is csak 1825 tavaszán ismerkedett meg Dessewffyvel, amiről részletesen írt barátjának, Bajza Józsefnek:

62 VADERNA Gábor, *Élet és irodalom: Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében*, Bp., Ráció Kiadó, 2013, 56.

63 BÁNÓCZI, i. m., 62.

64 Dessewffy József Kisfaludy Károlynak, Kassa, 1824. július 7.

65 Uo.

66 VADERNA, i. m., 216.

67 Uo.

„Mult szombaton elétalált Reseta az útszán, s azt mondta hogy Dezsőfy József hét-főn elmegy; s hogy az igen szívesen fogna engem látni. Vasárnap hát mingyárt reggel korán elmentem hozzá – Vay házában szállt a bástya útszába – s a mint bemutattam magam, mingyárt legnagyobb emberséggel köszöntött.”⁶⁸ Ennek ellenére mint írórt már évekkel korábban is ismerték Dessewffyt, még ha nem is személyesen. Bajza egy 1822-es levelében az iránt tudakolózott Toldynál, hogy igaz-e a hír, hogy Dessewffyt mint nagy hazafit elfogták és Kufsteinbe vitték.⁶⁹ Toldy persze cáfolta ezt: „Desseöfyről ne higj semmit is, hiu mende monda”.⁷⁰ Toldy 1825-ös levele részletes leírást adott a grófról, s ugyanezen levélből kitetszik, hogy Bajza sem találkozott vele azelőtt személyesen: „Dezsőfy alacs termetű, kövérebb inkább mint közepszerű; feje szép mint képe mutatja; a férfiosz már, de virgoncz fordulatú, nyájas, emberséges – egy szóval – franczia; tüzes, s nagy hazafi; ifjuságot szerető, s ennek ijesztőjit gyűlölő. Kazinczira került volna a szó, ha Jankovics közzé ne jőjön.”⁷¹ A Dessewffy iránti érdeklődés egyik fontos motivációja a Kazinczyval való barátsága lehetett. Érezhető is a levélben némi csalódottság a *Tudományos Gyűjtemény* szellemi köréhez tartozó Jankovich Miklós érkezése miatt, hiszen ezzel Toldy elesett a lehetőségétől, hogy Kazinczyról közeli ismerője által tudhasson meg többet. Toldy mindenesetre nagy reményeket fűzött Dessewffyvel való ismeretségének, lelkesen készült műveket küldeni a *Felső-magyarországi Minervába*, a Dessewffy által alapított lapba. Fenyő István rámutatott, hogy a *Minerva* a *Hébe* és az *Aspasia* munkatársainak biztosított publikációs lehetőséget.⁷² Fenyő narratívájában a *Minerva* az *Aurora*-ellenzék lapja volt.⁷³ Ez a megállapítás azonban nem állja meg a helyét, túlzottan is leegyszerűsíti az összképet. A *Minervának* ugyanis például Kisfaludy Károlytól származó mottót választottak, továbbá a szerzők között maga Kisfaludy Károly is feltűnt, népdalok jelentek meg tőle az 1830. májusi számban,⁷⁴ emellett Toldy Ferenc itt közölte Kisfaludy Károly halálát követően annak életrajzát.⁷⁵ Ez is mutatja, hogy korántsem átjárhatatlan szekértáborok küzdelme jellemezte a korszakot.

Önmagában az, hogy Dessewffy megfordult Pesten vagy Budán, nem jelenti azt, hogy feltétlenül felkereste volna Kisfaludy Károlyt is. Nem említi az *Aurora* szerkesztőjét vagy barátait az 1828-as pesti látogatásáról írt naplója sem, mely igen sokrétű szöveg, ahogy Vaderna Gábor fogalmaz: „A gróf Pesten vezetett naplója [...]

68 Toldy Bajzának, Pest, 1825. március 26–29. = OLTVÁNYI, i. m., 205.

69 Bajza József Toldy Ferencnek, Oroszi, 1822. szeptember 22. = OLTVÁNYI, i. m., 47.

70 Toldy Ferenc Bajza Józsefnek, Pest, 1822. október 3., = OLTVÁNYI, i. m., 49.

71 Toldy Ferenc Bajza Józsefnek, Pest, 1825. március 26–29. = OLTVÁNYI, i. m., 205.

72 FENYŐ, i. m., 58.

73 Uo.

74 Felső-Magyarországi Minerva, 1830/5, 159–160.

75 Felső-Magyarországi Minerva, 1831/1, 225–229.

meglehetősen zavarba ejtő szöveg: dietetikai megjegyzések váltakoznak anekdotákkal, családi események leírásával, valamint friss olvasmányélmények lejegyzésével, de olykor a gróf a politikai-közéleti álláspontját is feljegyzzi, illetve feljegyezteti.⁷⁶ Persze könnyen elképzelhető, hogy nem minden találkozását tartotta olyan fontosnak a gróf, hogy feljegyezze a naplóban, azonban, ha érdektelennek tartotta, akkor az már önmagában kellő súllyal bír. Ugyanakkor Dessewffy még bizonyíthatóan később is igyekezett Kisfaludy tetszését elnyerni, több levelet is írt neki, mint az kiderül Döbrentei Gábor 1829-es Dessewffynek címzett leveléből: „Kisfaludy K[ároly]. Velem nem közlötte a' Mélt[óság] Gróf Urnak hozzá írt leveleit csak azt mondta hogy az epigrammát nem veszi fel.”⁷⁷ Az epigramma nemcsak nem került be az *Auróra*ba, de végül el is kallódott.⁷⁸

Dessewffy levelének jelentős részét fordításszemléletének taglalása teszi ki, mely abból indul ki, hogy Ovidius és Horatius verseit nem „Horáztól” vagy „Ovidből”, hanem „Horázt v[agy] Ovid után” alcímmel látta el, mivel nem szolgálai fordította egyiket sem.⁷⁹ Az Ovidius-fordítás a *Metamorphoses* első könyvének részlete, a 89. sortól („Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo”) a 112. sorig terjedőleg („Flavaque de viridi stillabant ilice mella.”)⁸⁰ A Horatiustól fordított, pontosabban ihletésében átköltött vers az Ódák könyvéből származik: a 2. kötet, 16. költeménye, melyet a szerző Pompeius Grosphushoz címzett, s amely Dessewffy változatában *Csend-vágyként* szerepel. Sajnos az eredeti tíz strófából csak hat maradt ránk Dessewffy átköltésében, a többi strófa a mára elveszett folión volt, amelyen a saját szerzeménye is szerepelhetett. Erre utal az „A' jelen” őrszó a lap alján, mely jól illeszkedik a következő strófa első sorához: „Laetus in praesens animus quod ultra est”.⁸¹ Átköltésével modernizálta a költeményt, ugyanis az egyszerű, szolgálai fordítás szerinte úgysem adhatja vissza az eredeti mű fényét: „A' szép Római nyelv' esmerője bizonyonnyal szívesebben olvassa Horáztot, eredeti nyelvén, és a' Magyar Fordítást csak annyiban, a' menyinyiben látni akarja, miként lehete valami hasonlatost alkotni, mivel különböző eszközökkel éppen hasonlót akarni teremteni szint' anyyi, mintha valaki penával 's tintával papírosra

76 VADERNA Gábor, *Gróf Dessewffy Józsefpesti útinaplója 1828-ból*, Lymbus, 2012–2013, 275.

77 Döbrentei Gábor gróf Dessewffy Józsefnek, Buda, 1829. december 17., MOL P91 5. cs. 53.

78 VADERNA, *Élet és irodalom*, i. m., 155.

79 Dessewffy József Kisfaludy Károlynak, Kassa, 1824. július 7.

80 Publius OVIDIUS NASO, *Liber Primus* = Uő., *Metamorphoses*, ed. Rudolfus EHWALD, Lipsia [Lipcse], 1915, 4.

81 Quintus HORATIUS FLACCUS, *Otium divos rogat in patenti...* [XVI] = Uő., *Ódák és epódoszok*, kiad. BORZSÁK István, Bp., Tankönyvkiadó, 1975, [Auctores Latini XVIII.] 249.

úgy akarná leszínezni a' transzfigurációt, valamint azt Ráfaél ecsettel és olajos színekkel vászonra festette."⁸²

Ezért is lettek az eredeti szöveg trákjaiból kozákok, s a médekből angolok. Az sem véletlen, hogy Dessewffy éppen Horatius ódájánál adott magának a legnagyobb szabad kezét az átültetésben, hiszen Horatius *Ars poeticájában* olvasható, hogy „nec verbum verbo curabis reddere fidus interpres”⁸³, azaz „s szorul szóra ne is visszhangozz régi regéket”⁸⁴. A sort évszázadokon keresztül használták a szabad fordítás melletti indoklásként.⁸⁵ E mondat félreértelmezésére hívta fel a figyelmet 1819-es könyvében Somogyi Gedeon, a *Mondolat* szerkesztője, a magyar verselésről és fordításokról szóló munkájában. Úgy vélekedett, hogy Horatius versének ezen részében egyáltalán nem a szabad fordítás szükségességéről beszél: „a' mit közönségesen mentségül fel szoktak hozni, senkit a' szoros fordítástól el nem ijeszthet: mert az éppen nem a' Fordítottoknak; hanem a' Görög Annálisokból költsönözött Drámák' íróinak szólni.”⁸⁶

Az *Aurorában* rendre jelentek meg fordítások, azonban alapvetően kortársak műveiből, nem antik szerzőktől, gondoljunk csak Szenvey József Schiller-fordításaira,⁸⁷ vagy épp Majláth János műveire, aki magyarként német nyelvű költő volt, s műveit Szemere és Kisfaludy Károly fordította az *Aurorába*.⁸⁸ Ráadásul Budán pont a levél keltének évében jelentek meg Virág Benedek fordításában Horatius ódái,⁸⁹ így akár az esztétikai érvek mellett az is közrejátszhatott a Dessewffy-fordítás visszautasításában, hogy igény sem igen mutatkozott egy másfajta fordításra, átírára. Virág Benedek szorosán fordította a verseket, a Tudományos Gyűjtemény könyvismertetése külön kiemeli, hogy mind a versek tárgyát és versnemét megtartotta, bizonyítva

82 Dessewffy József Kisfaludy Károlynak, Kassa, 1824. július 7.

83 Quintus HORATIUS FLACCUS, *De Arte Poetica* = Uő, *Epistulae*, kiad. BORZSÁK István, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002 [1969], [Auctores Latini X.] 193.

84 Quintus HORATIUS FLACCUS, *Ars Poetica* = *Horatius összes művei Bede Anna fordításában*, Bp., Európa Kiadó, 1989, 332.

85 BURJÁN Monika, *A fordításról való gondolkodás története Magyarországon 1787 és 1883 között*, doktori disszertáció, Szeged, 2003, 15. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/81/1/de_1267.pdf (utolsó megtekintés 2020. április 22.)

86 SOMOGYI Gedeon, *Értekezés A' Magyar Verselés' módjáról és Fordítottásokról*, Veszprém, Szammer Mihályné, 1819, 51.

87 Erről bővebben írtam egy másik tanulmányomban: BOLDOG-BERNÁD István, *Egy íróbarátság dokumentumai: Szenvey József levelei Kisfaludy Károlynak (1825–1828)*, ItK, 124(2020) (megjelenés előtt)

88 BÁNÓCZI, i. m., 319.

89 Q. F. *Horatius' Ódái*, *Öt könyv*, ford. VIRÁG Benedek, Buda, Királyi Universitas, 1824.

ezzel, hogy a magyar nyelv épp olyan jó, mint a latin vagy a görög, csak megfelelő művész kell hozzá.⁹⁰

Dessewffy József példája tökéletesen mutatja, mennyire nem leegyszerűsíthető az *Aurora* és Kisfaludy kapcsolata a „régí” és az „új” írókkal, s hogy egyáltalán nem működőképes e kort az átjárhatatlan szekértáborok küzdelmeként bemutatni.

Egy erdélyi literátorjelölt jelentkezése

Kisfaludy Károly levelezésének unikális darabja Nagyajtai Bálint Sándor 1826-os levele, ugyanis ez az egyetlen jelenleg ismert levél, melyet Erdélyből kapott. Kapcsolati és terjesztői hálózata (levelezése alapján) Bécstől a Partiumig terjedt az 1820-as években, azonban e levél bizonyítja, hogy az almanach hatása messzebb is elért.

Bálint Sándor a levél írásának időpontjában a nagyenyedi kollégium diákjaként tanult még. Kisfaludynak írt levelében egy Himfy-nemben írt költeményt küldött, abban a reményben, hogy majd viszontláthatja nyomtatásban az *Aurorában*: „Nem egybütt pedig, de leginkább Aurorában – vagy ha már attól el találtam késni, Hebeben.”⁹¹ Kisfaludy azonban nem közölte Bálint versét teljesen érthető esztétikai megfontolásból. Az ifjú erdélyi literátorjelölt későbbi években egy-egy versével még feltűnt erdélyi gyűjteményekben, az 1829-es kolozsvári diákság verseit összegyűjtő *Aglájában Egy Leánykához* című költeménye jelent meg. Feltehetőleg ekkoriban már Kolozsvárott tanult, de legalábbis a diákokkal vagy a gyűjteményt összeállító Méhes Sándor professzorral jó kapcsolatot ápolt. Az 1834-es *Egy fiatal egyesület zsenyéje* című kolozsvári kiadványban ismételtelen feltűnt a neve a szerzők között. Az előbbi zsebkönyvről Vörösmarty Mihály írt recenziót a *Tudományos Gyűjteményben*, s bár Bálint Sándort egyáltalán nem említette, de pozitív hangnemben szólt a füzetéről: „A’ régen hallgató Erdélynek némelly buzgóbb fiai szólamlanak itt mege’ kis Gyűjteményben, ’s ha tolok nem akarunk többet kivánni, mint igazságos, teljes okunk van örvendeni ez új jelenésen.”⁹² Bajza József Toldynak írt levelében már sokkal kevésbé finomkodott az *Agláját* illetően: „Az Aglája egy verses gyűjtemény, mellyet Prof Méhes szedett össze a kolozsvári tanulók munkájából. Mind merő nyomoruságok, mellyekből semmi szikra sem látszik.”⁹³ Az *Aglájával* szemben az utóbbi gyűjtemény már nemcsak diákokat,

90 THAISZ András, *Hazai Literatura, Könyv-esmertetések*, Tudományos Gyűjtemény, 1825, 6. sz., 81–82.

91 Bálint Sándor Kisfaludy Károlynak, Nagyenyed, 1826. október 29.

92 VÖRÖSMARTY Mihály, *Hazai Literatura, Könyv-esmertetések*, Tudományos Gyűjtemény, 1829, 10. sz., 93–95.

93 Bajza József Toldy Ferencnek, Pest, 1829. december 10. = OLTVÁNYI, i. m., 479.

hanem olyan ismertebb erdélyi írókat is tartalmazott, mint *A székkelyek Erdélyben szerzőjét*, Aranyosrákosi Székely Sándort.

Bálint Sándor feltehetőleg arra számított, hogy Kisfaludy Károlynak küldött levele révén bebocsátást nyer a magyarországi irodalmi életbe: „Ez első: hanem ha Isten éltet, és egészségem tart, 's környűlményim is engedéndik, nem lesz utolsó. Mert mi-nekutánna végképpen letésem az áldott deáki Reverendát, melyet nem soká meg akarok ejteni – ha ajánlásom' elfogadtatásában szerentsés lennék, minden esztendő-re kedveskedni fogok Aurorának egy egy nyomtatnivaló Darabkával.”⁹⁴

Határozottan kiemelte, hogy választ is vár Kisfaludytól, nemcsak mint szerző, hanem mint jövőbeli előfizető is: „Mindenek iránt méltóztasson engem' betses levelével megörvendeztetni. Melly mihelyt szerentséltet, a' pénz azonnal tőlem útba indul: és a' nyomtatvány' kezemhez kapása végett, további hollétemről tudósítani fogom.”⁹⁵ Nincs azonban tudomásunk válaszlevélről. Jó eséllyel Kisfaludy egyáltalán nem méltatta válaszra a levelet, amit erősít Bánóczi József megjegyzése arról, hogy Kisfaludy gondatlan levelező volt, nem őrizte rendesen a leveleit és megválaszolni se igen válaszolta őket: „Nem is szeretett ő levelezni; a hozzá intézettekre nem felelt rendesen, de el sem tette gondosan.”⁹⁶ Kazinczy egy Desseffwy Józsefnek írt levelében mintegy mellékesen utalt arra, hogy Kisfaludyra panaszkodnak, mert nem válaszol a levelekre (ő ugyanis nem érzi kötelességének választ adni): „Az öcsém levonatta, 's h u s z o n k é t kemény botot vágata rá búcsúzóba. Ezen nem kell felakadni; nála a' veretés könnyen áll, 's az nála jó, hogy felelettel senkinek nem tartozik, mint a' Hébe' s Auróra' Kiadóji: mert Kisfaludy Károly ellen is így panaszkodnak igen sokan.”⁹⁷

Párhuzamként érdemes megemlíteni Katona József levelét, amelyre Orosz László szerint egészen biztosan nem válaszolt Kisfaludy.⁹⁸ Katona e levele mellékleteként több verset is küldött az *Aurorába*. Sajnos nem tudni, melyek voltak ezek a művek, ám annyi bizonyos, hogy az 1822-es *Aurorában* megjelent egy verse. Mivel Katona járt Pestre, így nem kizárt az sem, hogy személyesen értekeztek, így a levél elmaradása nem azonos a teljes visszaautasítással. Kisfaludy ráadásul rendelkezett egy példánnyal a *Bánk bánból*, továbbá Katona műve hatott is rá az élete végén írott, félbemaradt *Csák Máté* alapján.⁹⁹

Szintén párhuzamként szolgálhat a már bevezetőben is idézett Vörösmartynak címzett levél, amely példája annak, hogy Kisfaludy az igazán jó szerzőknek, még ha

94 Bálint Sándor Kisfaludy Károlynak, Nagyenyed, 1826. október 29.

95 Uo.

96 BÁNÓCZI, i. m., 157.

97 Kazinczy Ferenc Desseffwy Józsefnek, Széphalom, 1824. január 24 = KazLev XIX. 4280. lev., 3.

98 OROSZ László, *Katona József és Kisfaludy Károly*, forrasfolyoirat.hu. (utolsó elérés 2020. április 22.) <http://www.forrasfolyoirat.hu/0011/orosz.html> (utolsó megtekintés 2020. április 22.)

99 V.ö. FÜLÖP Dorottya, *Csák Máté újra megszólal: Fikció és valóság viszonya Kisfaludy Károly utolsó drámájában*, Irodalomismeret, 2019, 2. sz., 50–73.

teljesen ismeretlenek is voltak előtte, kész volt válaszolni. Kisfaludy nemcsak megdicsérte Vörösmarty munkáit, de még továbbiakat is kért tőle: „Ha még több metrumos s köztárgyra czélzó verseket vagy epigrammákat is általszolgáltatna, én nem mulasztom el nevét, mint nyelvünk újabb hősé(é)t, a hazánknak bémutatni.”¹⁰⁰ Kisfaludy betartotta az ígérteét, az 1824. évi *Aurora*ban két műve is megjelent Vörösmartynek, aki ezután rendszeres munkatárásává vált az almanachnak. Vörösmartyval szemben Nagyajtai Bálint Sándor azonban nem nevezhető jó tollú szerzőnek, így nem csoda, hogy nem kerülhetett be az almanach szerzői közé.

Út az Urániába

Az *Aurora* igencsak változatos tartalommal jelent meg fennállása során, Kisfaludy mindhárom műnemhez tartozó műveket válogatott be és írt maga is az almanachba. Már az első évfolyamban találunk drámát Kisfaludytól, *Nelzor és Amida* (*Keleti Dráma.*) címmel, így egyáltalán nem bizonyult szokatlan kérésnek, amikor Guzmics Izidor 1827-ben Kisfaludy Károlynak küldött levelében rákérdezett, hogy kiadná-e melodrámáját. A levél hangneme és a tegeződés közvetlen, baráti viszonyra utal kettejük között, amelyet erősít a levél zárlatában olvasható utalás közös barátjuk, Pázmándi Horváth Endre látogatására, illetve a kérés, hogy ha Kisfaludy Téten jár, őket is látogassa meg.¹⁰¹ Kisfaludy és Guzmics ekkor már évek óta ismerték egymást, Guzmics 1823-ban is publikált az *Aurora*ban, azt követően pedig az 1826. évi almanachban jelent meg két műve, a *Pannónia panasza* és a *Valódi barát*. Így jó eséllyel remélhette, hogy újabb műve is elnyeri Kisfaludy tetszését, s hamarosan publikálhatja, még akkor is, ha netalántán néhány dolgon változtatni kell: „Ha kiadod, tudassd velem észrevételeidet; örömezt fogok változtatni, ha okát belátom. A Kar állhatatos jelenléte, tudom nem a mi theatralis szokásunkhoz van szabva, de én itt a Hellen dramaturgikusokat Követtem. Ha csak ugyan szükséges még is az alkalmaztatás, nem fogok ellenkezni. A rímes versek itt 's ott magamnak sem tetszenek. Csak tudassd te velem észrevételeidet, majd újra kidolgozom, 's megküldöm.”¹⁰²

Bár Kisfaludy válaszát nem ismerjük, egyértelműen visszautasítás lehetett, mivel Guzmics melodrámája, az *Etelka Kréta szigetén* végül az 1828. évi *Urániában*, Szeder Fábián bencés szerzetes almanachjában került a közönség elé. Az *Uránia Nemzeti Almanach* 1828 és 1833 között jelent meg minden évben, Beimel József könyvkereskedő támogatásával Esztergomban. Jó eséllyel egy ideje Kisfaludy előtt lehetett a dráma, talán már az 1827. évi almanachhoz beküldte Guzmics, ugyanis korábbra várta

100 Kisfaludy Károly Vörösmarty Mihálynak, Pest, 1823. március 19. = KISFALUDY, *Minden munkái*, i. m., 403.

101 Guzmics Izidor Kisfaludy Károlynak, Pannónia, 1827. március 4.

102 Uo.

megjelenését: „Melodramam ez idén csak ugyan elmaradt! Megvallom, poetai dolgozásaim között, magamnak ez tetszik leginkább. Tégy bizonyossá, kiadod e a jövő esztendőre?”¹⁰³ Guzmics a levél megírásakor már minden bizonnyal tudhatott a készülő *Urániáról*, hiszen Szeder Fábián rendtársa volt a bencéseknél. 1827 márciusában Pozsonyba még csak szóbeszéddek jutottak az új almanachról, Bajza Toldynál érdeklődött részletesebb hírekről: „Az Urániának ki lesz a Redactora? Én nem hiszem, hogy legyen belőle valami.”¹⁰⁴ Toldy április 13-án válaszolt Bajza kérdésére, s ő már sejtette, ki lesz a kiadó, s hogy nagyon is komoly tervről van szó, mely meg fog valósulni: „Az Urániának hihetőleg Szeder a kiadója, s bizonyosan lesz belőle valami.”¹⁰⁵ Guzmics talán épp azért kérdezett rá Kisfaludynál, hogy kiadja-e, mert ha nem, még oda lehetett adni Szeder Fábián induló almanachja számára.

Ahogy az a tanulmány elején Toldy Ferenctől idézett panaszból is kiderült, Kisfaludy kész volt a barátai műveit visszautasítani, ha azokat nem érezte alkalmasnak az *Aurorába*. Kisfaludynak Szederről mint szerkesztőről – noha személyesen nem ismerte – az *Uránia* első évfolyama alapján igen rossz véleménye volt: „S. Fábián igen derék tudós ember lehet, én nem ismerem személyesen, de minő mulattatást kíván a világ, úgy látom nem ismeri, 's tán nem is ismerheti.”¹⁰⁶ Az *Uránia* megítélése Kisfaludy közvetlen közelében a későbbiekben sem változott, sőt, Bajza szerint az 1830. évi szám még rosszabb lett, mint az előző évié: „Az Urania megint kijött még nyomorúbb mint az előbbiek. Czuczortól egy elbeszélés van benne, Károly olvasta, s azt mondja, nem sokat ér. Guzmics megint egy drámát írt bele: Árpád Pannonia hegyén Horvát István után; Horvát Endrét magasztalja benne.”¹⁰⁷ Bajza olyannyira elégedetlen volt a kötettel, s egyben olyan szerzők ott megjelent műveivel, akik az *Aurorában* is publikáltak, hogy még egy roppant elmarasztaló recenziót is kilátásba helyezett: „Ha a Kritikai levelekből lesz valami recenseálni fogom ezeket az emberi elme gyalázatos productumait.”¹⁰⁸ Feltehetőleg nem egyszer előfordult, hogy *Aurorából* visszautasított művek jelentek meg az *Urániában*.

Guzmics melodramája megírásához Dugonics András *Etelkáját* vette alapul. A Kréta szigetén játszódó műben megjelenik a kar is, az ógörög színház ihletéseként, amely kapcsán Guzmics is szabadkozott levelében, elébe menvén a kritikának. Habár magyar tematikával foglalkozott, nagyon más jellegű megoldást kínált az őstörténet feldolgozására, hogy az az új nemzedéknél valódi tetszést arathasson. Guzmics meg is fedtte Vörösmartyt az 1827-es *Aurorában* megjelenő *Tündérvölgye* miatt: „Gyönyörű

103 Uo.

104 Bajza József Toldy Ferencnek, Pozsony, 1827. március 30. = OLTVÁNYI, i. m., 398.

105 Toldy Ferenc Bajza Józsefnek, Pest, 1827. április 13. = OLTVÁNYI, i. m., 403.

106 Kisfaludy Károly Bitnicz Lajoshoz, Pest, 1829. március 10., OSZK Kt, Levelestár.

107 Bajza József Toldy Ferencnek, Pest, 1830. január 12. = OLTVÁNYI, i. m., 484.

108 Uo.

darabjaidat örömmel olvassuk mindnyájan, ugy Vörösmartiót is; de ennek én azt szeretném javallani, hogy tündér alakjaival ne homályosítsa geniejének fényét.”¹⁰⁹

Guzmics levelének másik érdekes pontja egy anekdota, amelyből kiderül, hogy nemrégiben Kisfaludy Károly írói álnevével visszaélt egy színész: „No megjártam én Szalai Benjammal! Farsang végén volt nálam Két Neogradi Játszó, [...] Neveiket Kérem, 's az egyik Szalai Benjammint mond. Csak nem az Ur, Kérem, annak a derék Tollaginak Szerzője? Igen, ugy mond, én vagyok; és társa secundálta a tudós hazugságot. Ugy hallám, felelék, hogy annak szerzője maga Kisfaludy]. Nem engedék-meg. 'S eleresztém őket.”¹¹⁰

A színészek nemcsak visszaéltek Kisfaludy álnevével, de ami lényegesebb, az *Aurora* egy szerzőjének nevével érdemesnek látták visszaélni. Ahogy Guzmics reakciójából is sejthető, ekkor még nem volt bizonyos, kit rejt a név. Szalai Benjammint először az 1823. évi *Aurora*-ban tűnt fel a műveivel, amelyek közt a *Tollagi Jónás' viszontagságai* lett igazán híres, olyannyira, hogy az 1827-es évfolyamban a folytatása is megjelent, *Tollagi Jónás mint házasság* címmel. Kisfaludy éveken át eredményesen hallgatta el, noha sejthették, hiszen az álnév utalt a mögötte rejtőző személyre: egyrészt a vezetéknev a családja zalai kötődésére, míg a keresztnév arra, hogy ő a legfiatalabb testvér a családjában, akinek születésekor az édesanyja is meghalt, mint a bibliai Benjammint esetben. Szalai Benjammint Kisfaludy Károllyal való nyilvános azonosítására éppen 1827-ben került sor a *Tudományos Gyűjteményben*, ahol Stettner György (Fenyéry Gyula álneven) tett egyszer s mindenkorra pontot a kérdés végére, arra hivatkozva, hogy már amúgy sem igazán titok: „Régóta nem titok már sokak előtt, hogy Kisfaludy Károl ezen álnév alatt adta humoros darabjait *Aurora*' öt évi folyamataiba.”¹¹¹ A kapcsolat nyilvánosságra hozatalát pedig azért tartotta fontosnak, mert ő is találkozott olyannal, aki visszaélt az álnévvel s magának tulajdonította a *Tollagit*: „'S Rec. Annyival kevésbé tartja titok-sértésnek, ez iránt a' Publicumot is tudósítania, minthogy, az ő értésére is' találkozott már egy jámbor, ki az említett darabokat magának tulajdonította, sőt az 1823-d. *Aurora*-ban álló Tollaginak pseudo-kéziratát is mutogatta.”¹¹² Guzmicsot is a *Tudományos Gyűjtemény* erősítette meg a megérzésében: „Még az nap jön a Gyűjtemény! Elgondolhatod, mint sajnáltam, hogy már elmentek. Csak ugyan társa ismét megjelent Köszönni a ruhát; 's néki én az e dolgot illető cikkelyt felolvastam, 's leczkét adék néki, mellyet elmondjon a jámbor tolvajnak.”¹¹³ Nem tudni, hogy

109 Guzmics Izidor Kisfaludy Károlynak, Pannónia, 1827. március 4.

110 Uo.

111 FENYÉRY Gyula, *Aurora Hazai Almanach, kiadá Kisfaludy Károly 1827.*, Tudományos Gyűjtemény, 1827, 1. sz., 87.

112 Uo.

113 Guzmics Izidor Kisfaludy Károlynak, Pannónia, 1827. március 4.

ugyanarról a személyről van-e szó mindkét esetben, ám mindez jól mutatja a Szalai Benjámint és Kisfaludy műveinek ismertségét és sikerét.

Guzmics Izidor, bár jó kapcsolatot ápolt Kisfaludyval, sosem vált az *Aurora* jelentősebb munkatársává, s melodráájának visszautasítását követően más műve sem jelent meg többé Kisfaludy almanachjában. Egyéb publikációs lehetőséget keresett ehelyett, s talált is a paptársa által szerkesztett *Urániában*.

Egy „haszontalan” munka

Balla Károly neve ma már egyáltalán nem cseng ismerősen az irodalomtörténeti körökben, hiába jelent meg az *Aurora* első évfolyamában három műve is.¹¹⁴ Irodalmi munkássága helyett inkább jogi tevékenysége volt hangsúlyos, maradandót a börtönügy kapcsán alkotott, ennek eredményeként született meg a *Vélemény a büntetés mód javítása iránt* című műve.¹¹⁵ Balla tevékeny részese volt az 1820-as évek irodalmi életének, két kötetet is megjelentetett. Az 1825-ös *Zsebtükör*, mely Himfy-strófában írt szatirikus verseket tartalmazott, Bajza József tetszését is igen elnyerte: „Nyelvünkben egyetlen a maga nemében. Azon alacson, s köznép nyelvéből kikapott szólamformák, példázatok philosophia lélekkel átvarázsolva jelennek itt meg újabb, és még nem ismert alakokban; s olly való képeket mutatnak, s olly sok formákban, hogy az embernek nem lehet rá nem ismerni saját ábrázatára is közöttök. [...] A könyvecskét megvettem, s nekem örökké kedvenczem fog maradni.”¹¹⁶ Balla az *Aurora*-kör tagjaival élénk kapcsolatot ápolt, Kisfaludy Károllyal kétség kívül jól ismerték egymást, erre enged következtetni a levél megszólítása: „Kedves Barátom”.¹¹⁷ Határozottan Kisfaludy körének, és a magyar literatúra fontos tagjaként tekinthetett magára, ugyanis meglehetősen megharagudott 1826-ban amiatt, hogy Toldy nem válogatta be a *Handbuch der ungarischen Poesie* című kötetébe: „Balla is rettentően haragszik, hogy «kifelejtetett», ez az ő szava.”¹¹⁸ Balla tehát egyáltalán nem volt ismeretlen az 1820-as évek irodalmi életében, Szemerével és Kazinczyval is kapcsolatban állt. Kisfaludy Károly 1821. május 13-ai, Kazinczyhoz írott levelére Szemere egy megjegyzést írt Kazinczynak: „Töltényit 's a Verseghiségeket Ballára bízam. Minden bizonnyal veendi Uram Bátyám.”¹¹⁹ Balla a rábízott könyvekkel fel is kereste Kazinczyt egy levélben, amely mellé egy bírálatot

114 BALLA Károly, *Való az Álom; Hangozat; Czenczihez*, *Aurora*, 1822, 168; 226; 309.

115 Erről bővebben lásd: ESTÓK József, *A magyar börtönügy archépcsarnoka*, *Balla Károly (1792–1873)*, *Börtönügyi Szemle*, 2010, 3. sz., 63–72.

116 Bajza Toldynak, 1825. július 26. = OLTVÁNYI, i. m., 243.

117 Balla Károly Kisfaludy Károlynak, é. n.

118 Toldy Ferenc Bajza Józsefnek, 1826. november 26. = OLTVÁNYI, i. m., 367.

119 Kisfaludy Károly Kazinczy Ferencnek, Pest, 1821. május 13. = *KazLev*, XVII. 3976., 445.

is csatolt Virág Benedek *Hangzatka* címen megjelent szonettjéről.¹²⁰ Kazinczy nagy örömmel köszöntötte új levelezőpartnerét, s a könyveket is megköszönte, noha mint fogalmazott: „Kín, nagy kín azokat végig olvasni.”¹²¹ Kazinczy a Virág Benedek-szonetról írt bírálatra nem reagált, viszont Versegheyről hosszasan írt, ahogyan Balla *Tudományos Gyűjteményben* megjelent Töltényi-kritikájára is reagált, s kissé túlzónak vélte a formai elvárásait: „Ha azt kérded, hogy mit ítélek azokról, a’ miket Töltényinek mondál, úgy azt felelném, hogy nagyon elnehezítéd a’ Sonettek’ dolgozását. A’ rímekben gazdag olasz nem olly kényes mint ti akartok lenni.”¹²² Kazinczy emellett Kisfaludyról és Szemeréről sem feledkezett meg levelében: „Szemerét és Kisfaludy Károlyt ölelem.”¹²³

A levél datálásában a kézirat egy sajátossága lehet segítségünkre, ugyanis Balla maga nem keltezte. A levél mellett a folián szerepel még egy három kéztől származó versfogalmazvány *Kisfaludy Károly és Helmecezi* címmel. Egy része a recton, a másik a verson található, az utóbbin a *Helmecezi* címmel ellátott strófa bizonyos soraiban betűről betűre egyezik Kisfaludy Károly *Életünk korai* című versének hatodik strófájával. Az egyik kéz Kisfaludy Károlyé lehet, a másik feltehetőleg Helmecezy Mihályé, a harmadik pedig Szemere Pálé. Ennek a sajátos fogalmazványnak a magyarázata talán az, hogy Kisfaludy előbb a verso felső részén lévő fogalmazványt készítette el (Balla levélének hátoldalára), melyet aztán Helmecezy Mihály javíttatott és kiegészített, végül pedig Szemere a javítások tisztánlátása érdekében, a recto aljára feljegyezte Kisfaludy variánsát, mely megegyezik a javítás előttivel, a verso aljára pedig Helmecezyét, az ő saját betoldásából kihúzott szövegrészeit is feltüntetve egymás alatt, mint variánsokat („S egy kedves tárgyra / S imádotjára fűzi álmait”), majd pedig végül a közös címmel látta el őket. Hogy Helmecezy a javítások mellett még két sorral megtoldotta Kisfaludy fogalmazványát, arra utal, hogy egy konkrét strófa-keletkezés, a stanza lebegett a szeme előtt. Kisfaludy a hat keresztrimes sort készítette el ebből, míg a páros rímes két zárósort Helmecezy fejezte be. Az *Élet korai* stanzákban írott vers, így talán az tűnik valószínűbbnek, hogy Kisfaludy már e nagyobb egész részeként kezdte el a strófa kidolgozását, majd Helmecezy javításai után, néhány újabb javítás elvégzését követően illesztette helyére. Így lett a már idézett sor végül: „S egy báj-alakra fűzi álmait”.¹²⁴ Kisfaludy az 1821. május 13-án kelt levele mellékleletén elküldte a verset Kazinczynak is, így Balla Károly levele és a fogalmazvány csakis ezen időpont előtt keletkezhetett. Kisfaludy május 13-ai levele ugyanaz, amelynek papírjára Szemere is feljegyezte a Ballára vonatkozó üzenetét. Talán azért is nem volt se keltezés, se külön címzés a levélen, mert Balla azt Szemerére bízta. A levél ráadásul éppen Szemerének

120 Balla Károly Kazinczy Ferencnek, Pest, 1821. június 22. = *KazLev*, XVII. 3992., 485–487

121 Kazinczy Ferenc Balla Károlynak, Széphalom, 1821. július 20. = *KazLev*, XXIII. 5850., 305.

122 *Uo.*, 306.

123 *Uo.*, 307.

124 KISFALUDY Károly, *Az élet korai*, Aurora, 1822, 74.

a hagyatékában maradt fenn, így könnyen elképzelhető, hogy Kisfaludy és Helmeucz az ő társaságában írta fel ezeket a sorokat, majd aztán Szemerénél hagyhatták azt, így ő tisztázta a változatokat és eltette.

Balla levele ennek köszönhetően roppant érdekes dokumentum Kisfaludy Károly munkamódszerét illetően. Kisfaludy láthatóan akár egész spontán helyzetekben írta egy-egy műve részletét, nem mellesleg hajlott barátai javaslatainak elfogadására és műveiben való felhasználására. A rendszeres baráti találkozások mintegy íróműhely-jelleggel folyhattak, s komoly alakítóerővel bírtak a később megjelenő művekre. Kisfaludy *Életünk korainak* keletkezéstörténete kapcsán – még ha bizonyítékunk csak egyetlen versszak esetén van is – egyáltalán nem tekinthetünk el Helmeucz Mihály közreműködésétől.

Balla levele tehát 1821. május 13. előtt keletkezett. Ez alapján az *Enodbil' álma* egy korai regéje lehetett, mely minden bizonnyal Kisfaludy Sándor ihletésében fogant. Bár a levélben nincs utalás a mű műfajára, azonban sejthető, hogy regéről van szó, ugyanis a magyar őstörténet *Emese álma* címmel ismertté vált történetét dolgozta fel. Az Enodbil névváltozat megtalálható Heltai Gáspár krónikájában is: „[M]ikoron teherbe esett volna az Enodbil aszszony, az Eleudnek a felesége, ez olyan álmot láta: Egy igen szép sólyom jöve eleibe, s ez hajtá az ő fejét az ő kebelébe.”¹²⁵ Balla kritikát várva küldte el a művét: „Ide zárom pro recensime Enodbil' álmát, napkeletis styluson, ha a' maga vagy több Tudósok véleménye szerént tűznél nem érdemel egyebet, azt sem bánom. – Csak arra kérem, hogy holnap után, a' mikor érte fogok küldeni, méltotzasson visszaküldeni, akkor tisztán leirom, ha másuvá nem, jó lessz a' többi haszontalan munkáim közé”¹²⁶

Nem tudjuk, hogyan recenzeálta Kisfaludy Balla művét, azonban nem arathatott nagy tetszést nála, hiszen sem az *Aurorában*, sem Balla Károly évekkel későbbi 1826-os regegyűjteményében, a *Hős regék a magyar előidőkből* című kötetben nem jelent meg. A kötetben ellenben helyet kapott az 1825. évi *Aurorában* megjelent *Csővár* és öt másik rege is (*Salamon Tornya*, *Regécz*, *Kékkő*, *Nána* és a *Leányvár*). Az *Enodbil' álma* jó eséllyel olyan elmarasztaló kritikát kapott, mely végül teljesen elvette Balla kedvét a publikálásától, ezért nem válogatta be a regékötetébe.

A „keleti stylus” szókapcsolat arra utal, hogy ez a mű magán viselhetette az orientalizmus jegyeit, amely az 1800-as évek legelejétől jelent meg hazánkban. Ahogy arra Staudt Géza rávilágított, Magyarországon nem pusztán a romantikus elvágódás egyik megnyilvánulása volt, hanem az őshazakeresés és az őstörténeti gondolkodás szerves része: „De azok a diszpozíciók, amelyek nyugaton az orientalizmust megteremtették, nálunk is megvannak és elnyomatásuk által nem szűnnek meg, hanem összeolvadva az őket elnyomó történeti és nacionalista törekvésekkel, megteremtik a magyar orientalizmus egészen speciális alakját, az őshazát kereső és dédelgető

125 HELTAI Gáspár, *Magyar Krónika*, Nagy-Győr, Streibig, 1789 [Kolozsvár, 1574.], 90–91.

126 Balla Károly Kisfaludy Károlynak, é.n.

tendenciát, amely tudományos téren épp úgy megnyilatkozik, mint a lírában, epikában és drámában.¹²⁷ Az *Aurora*ban is megjelentek orientalista tematikájú művek. Épp az 1822-es évfolyamban, melyben Balla is számíthatott volna a megjelenésre, magának Kisfaludy Károlynak is volt ilyen műve: a már említett *Nelzor és Amida* (*Keleti dráma*). Ám a későbbi években is rendre találni ilyen műveket az almanachban.

Balla Károly nem tartozott az *Aurora* jelentősebb munkatársai közé, e rövidke kis levele – annak sajátos utóélete miatt – mégis fontos forrás az irodalomtörténet számára, nemcsak Kisfaludy Károly kapcsolatrendszerét illetően, hanem Kisfaludy írás-gyakorlatának megértéséhez is.

A periféria levelei

A tanulmányban vizsgált levelek nem az irodalom élvonalából, nem kanonizált szerzőktől származnak, többük egyáltalán nem ismert, s egy-két próbálkozást leszámítva nem is sikerült bekerülnie a korszak irodalmi életébe. Kisfaludy Károly ránk maradt levelezése roppant hiányos, ő maga az életében nem tulajdonított jelentőséget a levelei megőrzésének, így viszonylag kevés olyan levél maradt ránk, melynek ő a címzettje. Ezek egy részét egyáltalán nem tárták fel, ugyanis a 19. századtól kezdve azokat a leveleket részesítették előnyben, melyeket Kisfaludy Károly írt. Kivételt képezett még Kazinczy Ferenc néhány Kisfaludyhoz írt levele, mely a széphalmi mester irodalmunkban betöltött kitüntetett pozíciója miatt tűnt fontosabbnak a többinél. Tanulmányomban épp ezért azokra a levelekre fordítottam a figyelmem, melyek eleddig elkerülték az irodalomtörténeti érdeklődést. Méltatlanul, hiszen számos fontos információt tartalmaznak, melyek elengedhetetlenek Kisfaludy Károly művészetéről és irodalomszervezői tevékenységéről alkotott képünk árnyalásához. Márpedig Kisfaludy Károly esetében nem beszélhetünk az egykorú források, a levelek bőségéről, így ezek az első pillantásra talán kevésbé érdekesnek, fontosnak tűnő források is roppant nagy súllyal bírnak. Elengedhetetlen tehát e források beemelése az irodalomtörténet-írás horizontjába. Fontos tehát a Kisfaludy-levelezés kiadatlan darabjainak közzététele, végső soron egy Kisfaludy életművét feldolgozó kritikai kiadás elkészítése, mely új lendületet adhat nemcsak a Kisfaludyval, de az egész korszakkal foglalkozó kutatásoknak.

127 STAUD Géza, *Orientalizmus a magyar romantikában*, Bp., Terebess Kiadó, 1999, 24.

Levelek Kisfaludy Károlynak (1820–1827)

1. Kolosváry Pál Kisfaludy Károlynak, Székesfehérvár, 1820. február 12.

PIM, Kézirattár, V. 4713/712

Autográf üzenet.

2 folio.

Sz. Fehérvárott 12^{ik} Feb. 1820.

Kedves Barátom Uram!

Öröm könnyek között olvastam Kedves Barátom Uram becses Leveléből azt, hogy ezen Vármegye a' Párisban ki jövő folyó Irásban Hazafiuságáért dicséretessen említtetik, Társaságunk magasztaltatik, és a' mi leg inkább érdekel, Kedves Barátom Uram derék Darabjai által a' Külföld meg győztetik a' felől, hogy a' Magyar Nemzet is buzgolkodik¹²⁸ Hazai Litteratúrájának a' Dramaturgiát érdeklő részében a' többi pallérozott Nemzetekkel versent futni: – örvendek ezért nem magamnak, mert csekélység a' mit tettem, 's azt tenni mint Hazafinak kötelességemben állott, hanem édes Hazámnak, szeretett Nemzetemnek, hogy valahára más vélekedés támad felölle: – oh! Kedves Barátom, mely gyönyörűség, mely meg elégedés érezni azt, hogy Hazája mellett valamit tett az ember. – Talán csak el oszlik valahára a' sűrű köd, melyet Irigyeink körülöttünk terjesztettek, és végre a' tsillag mely Honnyunk méltóságát hirdetni fogja, fel támad, – talán fel illesztethetik még a' Magyar Nagyokban is a' Hazafiuság szikrája: – én Kedves Barátom! a' Bétsi, és Frantzia ujságoktól, melyek igyekezetünket el isméri, leg többet várok; – a' Magyar Nagyoknak nagy része a' magyar nyelven ki jött munkákat nem olvassa, – így ezekre nézve ha Magyarul irunk, falra borsót hányunk, – magam tapasztalásából mondom ezt – én irtam sok Nagynak Játékszinünk dolgában, de Levelemet még csak feleletre sem mélytánylották, – de a' Németet, Frantziát kapva olvassák, – talán renheségeken meg pirulnak, 's ha Hazafiuságból nem is, leg alább más okokból fognak a' Hazának, 's nyelvünknek áldozni. – én ha nem tartanék a' következtésektől, a' Társaságunk fel állítására adakozó Hazafiaknak neveiket közönségessé tenném, hogy ez által is ébresztetnék a' valódi Hazafiuság. – Kérem Kedves Barátom Uramat, hogy a' Parisi folyó Irásból azt, a' mi minket illet, ki irattatni, 's magyar fordítással egygyütt nekem el küldeni méltotassék; – közölni

fogom azt a' Megyebeli Nagyokkal, a' kik még nem adakoztak, talán hideg véreket ez fel fogja hevétteni.

Szent, és csak egy igaz Hazafihoz illő feltétel az, hogy Barátom Uram Darabjait a' Bécsi Németeknek kéziratban el nem küldi: – a' Magyarok Istenének áldása fogja ezért Barátom Uramat követni: – valóban rendesek a' Bétsiek, még a' Magyar Tudosok fáradozásának is ők kívánnák első gyümölsét szedni: – mit tesznek ők velünk jót? –

Sappho, hogy nyomtattatik igaz, de hogy az eleibe Kántorné képét köttessük, eszünkbe sem volt; – a' hir onnét támodhatott, hogy Grof Ráday,¹²⁹ a' mint hallom, Kántorné képét ki akarja metzetzni, de ehhez nekünk bé folyásunk nincs, magam is egy vélekedésben vagyok Barátom Urammal, hogy az eredeti munka eleibe tétessék – ha illyest valamit tenni szándékozunk, előbb bizonyossan Barátom Uram vélekedését ki kérni fogjuk: – azon ifju Irónk, a' ki Sapphót fordította, most eredeti munkán dolgozik.

A' Társaságunk Sorsát a' N[eme]ls v[árme]gye eleibe terjesztettem, melynek következésében el rendeltetett, hogy a' szolgabírák a' Megyebelieket az adakozásra meg kérik, hogy továbbá a' Dunántuli Kerületben fekvő v[árme]gyék meg kérettessenek, hogy ezen az egész Hazát egyaránt érdeklő dologban velünk kezét fogjanak, – mi lesz a' következése nem tudom, hanem reményem, hogy ha minnyájt v[árme]gye nem is, leg alább nagyobb része érezni fogja a' tzélnak szentségét, és e' szerint valamivel elől segétteni ipárkodásinkat, – már három esztendőre vagy 8000 f[o]r[int] vagyon ajálva. – a' Magyarok Istenében bizom, talán csak nem hágy el bennünket. – éljen boldogul Kedves Barátom Uram, 's tartsa meg hazafiui barátságában

igaz Barátját, 's Tisztelőjét
Kolosváry Pált mk.

G[róf]. Brunszviknek az által menetel eránt most irok, mihelyest válaszzát veszem, azonnal bé rándulok Pestre, és mindenekről végezek véle, ekkor reményem, lesz szerentsém Barátom Uramat tisztelni.

2. Pázmándi Horváth Endre Kisfaludy Károlynak, Pázmándfalva, 1821 január 8.

PIM, Kézirattár, V.4713/504.

Autográf üzenet.

2 folio.

Pázmándi magányomban
Januarius 8^{án} 1821.

Tekintetes Ur,
Kedves Barátom Uram!

Hogy Barátom Uram a Magyar Almanachhoz dolgozó Társai közé felvenni kívánt; hogy illy tisztos, és jeles, munkában részt vennem érdemesnek talált: nagy betsületnek állítom, és különös köszönettel veszem. De, hogy ez első darabhoz valamit küldhessek, a' kirekesztő üdőnek rövidléte nem engedi; annyival is inkább, mivel egymástól meszsze esvén, ha mit készíthetnék is, a' ki szabott üdőhatárra nem közölhetném. Mindazáltal, a jövő esztendőre, ha vénám engedi, fogok valamivel szolgálni.

Én ezen Almanachba a' Hexametereket két okból nem javasolom. 1. Mert a' Munka nagyobb részt a' Dámák kedvéért készül: ezek pedig a' hexameterekben gyönyörűségeket nem talállyák. 2. Az almanachnak formátuma kissebb nyoltzad rétnél nagyobb nem lehet; Már pedig illy lapra a' hexametereknek sorai ki nem mennek. Nints pedig türhetetlenebb, mint ha a' verssorok meg vannak szaggatva. Ellenben igen is jól fognak ott állani a' Lyricus versek, odák, sonettek, hymnusok, 's más effélék; de én ezeknek készítéséhez nem igen értek. Az én Hexameterim többnyire vitézi dolgokrúl szóllanak; 's azon vagyok, hogy kemények, mennydörgők legyenek; hogy a' Magyar spártai elszánásra, a' halálnak megvetésére buzdítsák; a' mi a' Dáma Almanachban nem a' maga helyén állana. Hamit tehát én írok, prósában leszen írva, hazai, vagy idegen történetbül, úgy, hogy a' mennyire lehet, szivet érdeklő legyen. Tudván a' nélkül is, hogy erre az esztendőre elég materiale vagyon már gyűjtve, és az én elmaradásomból semmi hijánosság nem származik.

Téten semmi ujságot nem tudok; de mi is lehetne illy helyen? – T. Takács Ur, mintegy öt héttől fogva sulyosan betegkedett; de már sokkal is jobban vagyon, 's minden veszedelmen kívül. A' Magyarok Istene éltesse Barátom Uramat Hazánk' javára, melylynek dücsőségére olly buzgón fut a' legnemesebb pályán. Tartsa meg további szives barátságában holtig

szerető barátytát
Horvát Endrét mk.

T. Horvát István Urat, az én igen kedves Öcsémet százszor csókolom, és néki azt izenem, hogy addig tölem Levelet ne várjon, míg Árpádiásomnak 1ső Könyvét el nem készítem. A' mint gondolom, már felén túl vagyok. Talán husvétra megleszsz.

3. *Keresztury Kristóf Kisfaludy Károlynak, Törökbecse, 1823. április 18.*

PIM, Kézirattár, V.4713/637.

Autográf üzenet.

2 folio.

Török Betse 18: április 823:

Kedvess 's Drága Barátom Uram!

Az múlt Esztendőnek végén Pesten való lételem kor tettzet Barátom Uramnak tulajdon munkáibul eladandó 13 darab Könyvetskéket által adni, a mely kivánságának tökéletes végbe vitelét, és azon munkáinak Keletjit tehetségem szerint eszközölni iparkodtam – tsak sajnálom hogy azon munkáinak nagyobb részért az Vévők Urak által teendő lefizetést, maid Három Holnapig tartott ama rettentő Köszvénybe való Kesergésem miatt, idaig közben nem hajthattam, – de reménylem, sótt tellyes bizodalomom vagyon jövő Hólnapba azon Óhajtott Pénzt Pestre való jövetelem kor Barátom Uramnak Kezibe szolgálattani.

Ezen alkalmatossággal méltónak tartom azon ritka Történetnek, egy Hítes téri ember szegedi Archivumbúl közlött, – az többi sarkolatoss Irománnyaim¹³⁰ között találatott és ide mellékelt Copiában foglált, 1728^N Eszt: Szeged Kir: Sz: Várossában egynyihány el-égetett Boszorkánynak Criminalis Sententiat, abbúl az vélekedésbúl leg inkább Közleni, hogy Barátom Uram Jövendő Esztendőre netalántan kiadandó Betses munkáinak szaporittatására, az fent említett bamulásra méltó Esetett használhasson.

A ki egyéb éránt¹³¹ Szivess Barátságába tovább is ajánlott kölönös tisztelettel maradok.

Kedves 's drága Barátom Uramnak

alázatos szolgája és Barátja
Keresztury Kristoff*Sententia*

Az 1728^N Esztendőben Sz. Jakab Havának 21^d. Napján ezen te[kin]t[e]tes n[eme]s sz[abad]: Szeged Királyi várossának Tanátsa végzéséből, a jóknak tovább való megmaradása, és a gonoszoknak rettentő, és írtoztató¹³² példájokra való¹³³ e jelenvaló

130 [Az „ny” felett vonal.] irománnyai<n>

131 <.>ránt

132 <e>rtoztató [átírás]

133 példájokra <...> való

személynek Isten's világ ellen tett gonosz tselekedetét, minden renden lévő Uraméknak ezen sullyos sententia által eleibe terjeszteni, miképpen t[udni]:i[lilik]: ezen gonosztevő és Boszorkány Rozsa Daniel, kiis Mártonyoson született mint egy 82. Esztendős, nem gondolván Isten és világ Törvényivel sem azoknak kemény büntetésekkel, a mindenható teremtő Istent, Boldogságos Szűz Máriát, és Istennek minden Szentjeit, meg tagadni, és a S[zent]. Keresztségrül le mondani, a keresztyeni Hitrül le esküdni, Istennek S[zent]. Parantsolatit, és az Anyaszentegyháznak Szentségeit félre tévén és le tapodvan, a pokolbéli Sátánnal szövetkezvén nékik örökös hivsigre és szolgálatra magát adni, hogy soha a Krisztus Urunktól rendeltetett igaz Hitre vissza térni sem az Úr Isten parantsolatit meg tartani nem akarja, hanem örökké nékik engedelmeskedni, az ördögök közé éjjeli gyűlésekben és játékaikban szorgalmatosan járni és jelen lenni, és ottan enni, innya, az Sátán Parantsolatit kedvek szerént véghez vinni, és az igaz Isten helyet őket imádni és tisztelni, és Krisztus drága vérivel meg váltato Lelkét és Testét, Szent Lélek Istennek edénnyit a pokolbéli Sátánnal kötelezni 's rabjává tenni, és így mind az Istentelenségnek 's mind az örökkivaló Kárhozatnak tartására lenni és már Ötven Esztendőktől fogvást, az Ördögöknek szolgálván, Feő Kapitányi és Vezéri Tisztségben lévén, számtalan ártatlan személyeket testekben meg nyomorítani, és életüktől is meg fosztani és a több bűbajos Boszorkányok minden Gonoszságát és Istentelen Tselekedeteket parantsolni és végben vitetni, nem különben a földnek Termékenységit és Zsirját el venni, az esőt elkötvén, Török Országi Boszorkányoknak el adni egy szóval Pokolbéli Ördög által ki gondolható iszonyú gonoszságokat¹³⁴ és szegénységet epesztő károkat végben vinni, és más alatta való Boszorkányos Társai által végben vitetni, és ezen ördögi Practicara sok számtalanokat el hódítani, és elrontani magaval egygyüt az Örök Gyehennára adni nem félemlert és nem is szörnyűnködött – azért Hazánk élő Törvénynyeink szerint, ugymint Tripartit[um]. 3^d résznek 23 Titulussa és praxis criminalis 80. articulussa és más Törvények szerént; masoknak rettentő példájokra, az Igazságnak tovább való meg maradására, a Tűzre elevenen Sententziáztatott.

Ugy nem Különben Katona Ferentz Mártonyoson Született 60 Esztendős 47 Esztendőtől fogva, Nagy Anna Ölvéden Született 65 Esztendős 26 Esztendős Boszorkány, Szanda Kata, Tóth Eörzse született Bujákon, Hessen Borbálya Árokszállási, Banak Margita Dugonits Mihály Özvegye, Szantó Mihály, Kováts Páll, Borbola Ferentz, Doncsó János, Szél Zsuzsa, Rozsa Dani felesége, Malmos Kata, Kontz Sára, alias Rohonka – Ezek is az alkalmatossággal mindnyájan a Tűzre ételtettek.

Meg ne botránkozzon ezen Copiált Sententiának rendetlen le irásán Barátom Uram! Minthogy részszerint feledékenységből, részszerint vigyázatlanságból megesett.

134 gonosz<s>ságokat

4. Gróf Dessewffy József Kisfaludy Károlynak, Kassa, 1824. július 7.

Lelőhely: OSZK, Levelestár
 Diktált üzenet.
 2 folio.

Kassa, Jul: 7ikén 1824.

Tekintetes Úr,

Bátorkodom egynehány versezetet az Aurorába ajállani. Ketteje fordítás, mellynek egyike szabadabb, a' másik valamivel szorosabb; de sem ez sem amaz, imitáció¹³⁵ *servum pecus*¹³⁶ – azért mondom Horátz v[agy] Ovid után; nem pedig Horátzból, Ovidből; mert, mi p.o: nekünk ujjabbaknak, a' *consularis lictor*, qui non summovet miseros tumultus mentis?¹³⁷ A' szép Római nyelv' esmerője bizonynal szívesebben olvassa¹³⁸ Horátzot, eredeti nyelvén, és a' Magyar Fordítást csak annyiban, a' mennyiben látni akarja, miként lehete valami hasonlatost alkotni, mivel különböző eszközökkel éppen hasonlót akarni teremteni szint' annyi, mintha valaki pennával 's tintával¹³⁹ papírosra úgy akarná leszínezni a' transfiguratiót, valamint azt Ráfaél ecsettel és olajos színekkel vászonra festette. De vagyon roszjok a' Németeknek, igen is: hanem az ő nyelvek olly kevés eredeti bélyegű jelességekkel bírt, hogy a' külső nyelv-jelességek' befogadása 's honnosítása nélkül mindég idomtalan maradt volna, és még így is végzetlen szabadsággal kiformált nyelvöket, a' helyheztetési prozodia, az az: a' hangzatok harmóniája' tökélyére nem emelheték. A' legbátrabb, legszabadabb kölcsön-vevések' 's honnosítások' keverésében, áll; az: a' mit nyelvökben szépen eredeti Typusznak lehet nevezni; ellenben a' miénk szép eredetiségű, még első Typusszában-is, mi tehát kölcsönözhetünk ugyan, de úgy mint a' gazdagok, nem úgy, mint a' szegények; nem úgy, hogy az egész kölcsönt, vagyunkunkba verjük. Nékünk arra kell szüntelen felvi-gyázni: ne a' vidéki mag, vagy a' miénket elfojtsa, v[agy] földünk természeti bőséges sírját honni nyövetényeinktől elszíván, azt a honnosodott¹⁴⁰ sarjadzatok száraiba és gallyaiba inkább, hogy sem azoknak virágjaiba és gyümölcseibe pazérolva ereszsze.

A' harmadik versezet a' magamé.

Ne vegye rossz néven a' Te[kin]t[e]tes Úr, ezen kis és Zseb-Könyvbe talán illő próba tételekkel, terhére eső alkalmatlankodásomat; ezzel is megakarván mutatni,

135 imitá<l>ió

136 szolgálai másolat (latin)

137 *a consul lictora*, ki nem úzi el elméd nyomorult zavarait. (latin) [Utalás a fordított Horatius-vers 9–10. soraira.]

138 Szívesebben <fogja> olvassa

139 t<e>ntával

140 A' <...> sarjadzatok [Átírás.]

miként esmerek csak egy Magyarországot, 's nem tessz szívem legkissebb különbséget a' Tisza és Duna közt; ha ama mellett születtem, ennek partjánál neveltetem; a' lelki tehetségeket, az érzetek' nemességét, a' hazafiúság' buzgását mindenhol becsülöm, a' Te[kin]t[e]tes Úrnak pedig, kivált a' Magyar Játék-szín díszére szánt' igyekezeteit, a' legigazabb szívességgel tisztetem. A' Kis-Faludi név kettőztetve fogja a' jövő századokat keresztül hatni, 's hatalmas hangjával nem egy szendergőt riasztand fel szunnyadozásából. Számláljon engem a' Te[kin]t[e]tes Úr azon élők közzé, kik nem csak becsülni tudják a' Te[kin]t[e]tes Úr érdemeit, hanem a' köz jóra és díszre czélyozó törekedéseiknél fogva egyszersmind szerettetni vágnak a' T[ekintetes]. Úrtól.

Maradok, úri kedvezéseibe magamat ajánlván, megkülönböztetett tisztelettel
a' Tekintetes Úrnak

alázatos szolgája
Gr[óf]. Dessewffy József¹⁴¹

Az Arany-kor. Ovid után.

Első lón az Arany-kor mely láncz nélküle önként,
A' vak igasságot, 's a' hitet vaktába követte,
Félelem és lakolás halgattak; rézre szegezni
Törvényt nem kellett fenyegetve, sem állni remegve
A' panaszos búsna, bírának színe körülte,
Mert bíró nélkül bátorság lakta a világot
Önn bérczén kaszabolt fenyv még tengerbe nem indult
Szerte folyó nedvenn idegen tova tájakat úszni,
Túl maga honn partján más partot senki sem ösmért.
A' szűk várost mély árok nem vette körül még,
Trombita, kürt nem volt; az nyúló, ez kanyarított,
Réz sisak és vas kard; katonák híjjával éltek
A' bátor békét enyelegve imádtta halandók.
A' boronás vastól sértetlen szűz telek is, még
Föld sebesítve menő eke nélkül, untig adózott.
A' még ártatlan mindennel boldog erősek,
Válogatás híjján, önkényes durva gyümölcset
Vad-körtvélyt fákról, vadonokból epreket ettek,
Vagy kis csipke-bogyót, 's tövises bokrokra setétlő
Barna-kökényt, és Zeusz terepély fájáru esendő

141 [alatta:] vert[itur].

Makkot, nyersen erős eledelnek örülve szedének.
 Nem szünt a kikelet, langyos levelekbe borúlva¹⁴²
 Fújt a' lanyha Zefír, 's mag nélkül szültte virágit
 Ingatva ápolván, bimbós feselésre lehelte.
 A' nem ujúlt téren lekonyúlva a' búza piroslott.
 Hol tej't, hol nektárt hömpelygete a' vizek' árka,
 'S a' zöld szilfáról nyúlánk méz csöppene füre.

A' Csend-vágy. Horátz után.

*Otium Divos rogat in patienti
 Prensus Aegeo.¹⁴³ H[orác]. -*

Nyugtot áhítoz magos ég Uránál
 Kit vizek' síkján a veszek ragadnak
 Fellegek rúgván, mikor a' setét hold
 's búvik a csillag.

Nyugtot a' harczban szaladó Kozákok
 Nyugtot a' fénylő sima-kardos Ángoly,
 Vertt ezüstön nem veszed azt, se' gyöngyön,
 Sem Suhogókon.¹⁴⁴ [*]

Mert a kincs-tárok 's a lovas legények
 El nem úznak szív zajokat te tőled,
 'S tépelő búkat porozó kocsiknál
 Felrepülőket.

142 <...>va [Átírás.]

143 Békességet kér az istenektől, kit a nyílt Adrián elért [a baj]. (latin) [A fordított Horatius óda első másfél sora.]

144 <s>uhogókon

Jól lakik szint'-úgy ki kis asztalánál
 Ős' inek szarv-csont¹⁴⁵ poharára nézhet,
 Alszik ő, nem rém, 's szerelemnek undok
 Szennyei szívják.

Kurta évnek tüntt buta, m'ért arányzol
 Annyikat? mit tart'sz melegebb világnak?
 Vagy talán a' szép haza hagyta gyors, nem
 Futja magát is?

Mászsza a hajónak rezes oldalát, gond,
 Hajtja osztályát a futó seregnek,
 Friseb¹⁴⁶ a' nyúlnál, sebesebb a forgó
 Szél zuhogásánál.¹⁴⁷

---

* Így nevezik Szabolcsban a' papíros-pénzt.

5. *Bálint Sándor Kisfaludy Károlynak, Nagyenyed, 1826. október 29.*

PIM, Kézirattár, V.4713/82. (Darnay K. gyűjtemény)
 Autográf üzenet.
 2 folio.

N. Enyed, Oktober 29^{kén} 1826.

Tekintetes Úr!

Jóllehet isméretlenek vagyunk személyesen: mindazáltal nékem a' Tekintetes Urat, jeles Munkájiban ditső Nyelvünk eránti buzgalmáról, van szerentsém esmérni. Minekokáért, hazafiui szívességébe bízva, bátorkodtam Levelem által alkalmatlankodni.

Itt küldök egy Himfy' módjaként írt Versdarabotskát. Alázatosan instálom, ha lehetséges méltóz[tassék]¹⁴⁸ ezt a' következő évi Aurorájába, a' Darab' tzmjme alatt lévő rekeszszel, hozzá tartozó jegyzettel és alírással együtt, úgy a' mint vagyon, ki-nyomtattatni. Egyébaránt, a' magyar helyesírás avagy pontozás ellen megeshető

145 Ős'inék <nagy> szarv-csont [A „-csont” fölé beszúrva.]

146 Friseb<b>

147 [A kézirat itt megszakad, őrszó:] A' jelen-

148 [Kiszakadt részlet.]

olyasabb hibák' jobbítását hálás köszönettel vészem. Hogy e' kitsynységben is hibát gyanítok, annak igaz okát két sorral megfejtethném, de még most csak nem merem. – Soha se szándékoztam ugyan Deákkoromban egy betűmmel is világ eleibe lépni; hanem erre [o]kot¹⁴⁹ most bizonyos alkalom szolgáltatott. Ennél fogva, már ennyibe különösen szeretném ezen tsekély szerzeményemnek hamar megjelenését. Nem egyebütt pedig, de leginkább Aurorában – vagy ha már attól el találtam késni, Hebeben.

Ez első: hanem ha Isten éltet, és egészségem tart, 's környűlményim is engedéndik, nem lesz utolsó. Mert minekutánna végképpen letészem az áldott deáki Reverendát, melyet nem soká meg akarok ejteni – ha ajánlásom' elfogadtatásában szerentsés lennék, minden esztendőre kedveskedni fogok Aurorának egy egy nyomtatnivaló Darabkával. A' nyomtatásköltség' előmozdítására, mint szegény legény, magam is tészek annyit a' mennyi telhető – [év]i¹⁵⁰ egy példányt mindenkor fizetek, csak tudjom az árrát, és módját a' felküldésre.

Mindenek iránt méltóztasson engem' betses Levelével megörvendeztetni. Mely mihelyt szerentséltet, a' pénz azonnal tőlem útba indul: és a' nyomtatvány' kezemhez kapása végett, további hollétemről tudósítani fogom. – Ha nem találtam méltó Tzímét adni, engedelmet instálok – szolgáljon mentségeműl az ismeretlenség. – Ezutánra is grátziájába ajánlván magamat, kedves Válaszszát ide mentől hamarébb elvárva, tisztelettel maradtam a'

Tekintetes Úrnak

alázatos tisztelő szolgálja

Bálint Sándor mk.

N. Enyedi Deák, és a' kolégyomi Törvény-
szék' egyik úgy nevezett Juratus Adsessora

149 [Kiszakadt részlet.]

150 [Kiszakadt részlet.]

BOLDOGSÁG.

(Sz.F. 1821.)

A' lét' vészes tengerében
 Nem ölnek a' bánatok,
 Ha e' lúgas' ernyőjében
 PIRILÁVAL múlatok.
 Megújítanak szép szájának
 Inkább édes csókjai,
 Mint a' hűs Aurorának
 Harmatos illatai.
 Egy madár sincs ám az erdőn
 Boldogabb nálamnál, midőn
 Isteni énekével
 Mejje' halmán ringat el.

—

Jegyzet. – Nékem a' másé nem kell: de biz' a' magamét se hagyom. Ezt érti az, a' kit közelébről érdekel; értik azok, kiknek illő. – A Darabon egy kis változtatás esett – mivel kiadám most, írtam pedig a' fennebbi esztendőben.

Nagy Ajtai BÁLINT SÁNDOR.

N. Enyeden.

6. *Guzmics Izidor Kisfaludy Károlynak, Pannonhalma [?], 1827. március 4.*

PIM, kéziratár V4713/418.

Autográf üzenet.

2 folio.

Nagy Érdemű, Kedves Barátom!

Melodramam ez idén csak ugyan elmaradt! Megvallom, poetai dolgozásaim között, magamnak ez tetszik leginkább. Tégy bizonyossá, kiadod e a jövő esztendőre? Ha ki-adod, tudassd velem észrevételeidet; örömet fogok változtatni, ha okát belátom. A Kar állhatatos jelenléte, tudom nem a mi theatrialis szokásunkhoz van szabva, de én itt a Hellen dramaturgikusokat Követtem. Ha csak ugyan szükséges még is az alkalmaztatás, nem fogok ellenkezni. A rímes versek itt 's ott magamnak sem tetszenek. Csak tudassd te velem észrevételeidet, majd újra kidolgozom, 's megküldöm. –

No megjártam én Szalai Benjammal! Farsang végén volt nálam Két Neogradi Játzó, Kik egész telet Győrött töltöttek, 's minthogy utolszor nagyobb hősi játékot

akartak adni, 's gardrobjok nem legjobb Karban áll, ruhákat kértek tőlem. Neveiket Kérdem, 's az egyik Szalai Benjamint mond. Csak nem az Ur, Kérdem, annak a derék Tollaginak Szerzője? Igen, ugy mond, én vagyok; és társa secundálta a tudós¹⁵¹ hazugságot. Ugy hallám, felelék, hogy annak szerzője maga Kisfaludy]. Nem engedék-meg. 'S eleresztém őket. Még az nap jön a Gyűjtemény! Elgondolhatod, mint sajnáltam, hogy már elmentek. Csak ugyan társa ismét megjelent Köszönni a ruhát; 's néki én az e dolgot illető cikkelyt felolvastam, 's leczkét adék néki, mellyet elmondjon a jámbor tolvajnak.

Gyönyörű darabjaidat örömmel olvassuk mindnyájan, ugy Vörösmartiét is; de ennek én azt szeretném javallani, hogy tündér alakjaival ne homályosítsa geniejének fényét. Éljen szerencsésen Barátom, 's ha Tétet meglátogatod, ne hagyj-el bennünket. Endre nem rég volt velünk. Egészséges, mosolygott a hosszú 's rövid Hexameternek, 's azt javallja, hogy a hét lábból egygyet adjatok az öthez, 's salva res est.¹⁵² Csókollak

Pannónián

Martz. 4d. 1827. Guzmics Izidór.

7. Balla Károly Kisfaludy Károlynak, é.n. [1821. május 13. előtt]

Ráday Levéltár, Szemere-tár, Pótkötet, I. 106.

Autográf üzenet, több kéztől származó versfogalmazvány.

1 folio.

Kisfaludy Károlhoz.¹⁵³

Kedves Barátom

Tisztelt Hazafim!

Ide zárom pro recensime¹⁵⁴ Enodbil' álmát, napkeletis styluson, ha a' maga vagy több Tudósok véleménye szerint tűznél nem érdemel egyebet, azt sem bánom. – Csak

151 Bizonytalan olvasat.

152 Minden jól van (latin).

153 [Utólagos feljegyzés, E kéz.]

154 [„zárom Enodbil'” fölé írva.]

arra kérem, hogy holnap után, a' mikor érte fogok küldeni, méltóztasson visszaküldeni, akkor tisztán leirom, ha másuvá nem, jó lessz a' többi haszontalan munkáim köz[.]

Szivességébe zárt tisztelettel maradván tisztelő Barátja 's Szolgája

Balla Károly mk.

Kisfaludy Károly és Helmeczy.¹⁵⁵

Kisfaludy.

Arany felhőkön mint az est fuvalma
Jön a' szerelm 's édes malasztjait
Lehelve ránk terjed szelíd hatalma
'S elúzi a' vadság homályait
Nem földi élményt ígér jutalma
Az életnek megnyitja karjait

*Bíbor*¹⁵⁶ felhőkön mint a' szép *Auróra*¹⁵⁷
Jön *egy Istenné* 's *Kéjmalasztjait*¹⁵⁸
Lehelve a' *merész ábrándozóra*¹⁵⁹
*Intézi a' vad tűznek árjait*¹⁶⁰ –
*Nem földi kényeket sejt minden óra*¹⁶¹,
'S *Imádottjára*¹⁶² fűzi álmait¹⁶³
'S *csillagként*¹⁶⁴ a' vándor' éjjelében¹⁶⁵
Szeliden fénylik olvadó melyében.

155 [B kéz (Szemere Pál).]

156 <Arany>

157 a<z est fuvalma> [A kihúzott és át nem javított részek, C kéz (Kisfaludy Károly), minden javítás D kéz (Helmeczy Mihály).]

158 Jön <a' szerelm 's édes> malasztjait

159 <Lehelve ránk terjed szelíd hatalma.>

160 <'S elúzi a vadság homályait>

161 <Nem földi él... ígér jutalma> [Kihúzott sor, a C kéz (Kisfaludy Károly) által írt sorok alatt olvasható.]

162 <'S egy kedves tárgyra> [A kihúzott rész is D kéztől (Helmeczy Mihály) származik, ahogy a strófa hátralévő soraiban is.]

163 <az életnek meg nyitja karjait> [Kihúzott sor, a C kéz (Kisfaludy Károly) által írt sorok alatt olvasható.]

164 'S <egy> csillagként

165 <S mint egy csillag> [E sor fölötti félbehagyott sorban.]

Helmecki.¹⁶⁶

*Bibor felhőkön mint a' szép Auróra
Jön egy Istenné ' s Kéjmalasztjait
Lehelve a' merész ábrándozóra
Intézi a' vad tűznek árjait
Nem földi kényeket sejt minden óra
'S egy kedves tárgyra
S Imádotjára¹⁶⁷ fűzi álmait
'S mint egy csillag
'S egy¹⁶⁸
'S csillagként a' vándor éjjelében
Szelíden fénylik olvadó melyében*

166 [Az egész strófa, B kéz (Szemere Pál)]

167 [Kapsos zárójellel összekötve az előző sorral, az ezutáni két szó mindkettőre vonatkozik.]

168 [Kapsos zárójellel összekötve az előző sorral.]